

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Filozofická fakulta

Ústav světových dějin

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Tomáš Havlík

Římský konzulát a jeho role v politickém životě Byzantské říše

Roman consulship and its status in the political life of the Byzantine Empire

2011

Vedoucí práce: doc. PhDr. Dana Pícková, Csc.

Na tomto místě bych rád poděkoval paní doc. PhDr. Daně Pickové CSc. za laskavé a trpělivé vedení práce a neocenitelnou pomoc při jejím zpracování.
Dále děkuji paní PhDr. Lubomíře Havlíkové CSc. za neustálou připravenost ke konzultacím a pomoc s pátráním po všech typech pramenů.

Tomáš Havlík

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 27. 7. 2011

podpis

Abstrakt:

Bakalářská práce „Římský konzulát a jeho role v politickém životě Byzantské říše“ se zabývá vývojem konzulátu ve východní polovině Římské říše mezi lety 395 a 641. S pomocí právních, narativních, uměleckých a numismatických pramenů hledá odpověď na otázku, jakou podobu měl konzulát v Byzanci, jaká byla jeho funkce a jak jej vnímali císaři a obyvatelé hlavního města a zbytku říše. Pozornost věnuje i způsobu obsazování úřadu a motivaci císařů pro jeho spojení s panovnickou mocí.

Abstract:

Bachelor thesis „Roman consulship and its status in the political life of the Byzantine Empire“ deals with the development of consulate in the Eastern Roman Empire between 395 and 641. Thesis tries to identify the role of consulship in Byzantium, its importance and perception thereof by emperors, citizens of Constantinople and the rest of the empire. To that end this thesis utilizes contemporary juridical, narrative and artistic sources. It also focuses on the way in which this magistracy was filled and ultimately merged with imperial dignity.

Klíčová slova:

Konzulát, Byzantská říše, úřad, pozdní starověk, raný středověk.

Keywords:

Consulship, Byzantine Empire, magistracy, late antiquity, early middle ages.

Obsah

Úvod.....	6
1. Cesta k Byzanci.....	17
2. Složení držitelů východního konzulátu od roku 395	21
3. Konzulát v Justiniánově zákoníku a Novellách	26
3.1 Historické okolnosti Justiniánových právních kodifikací.....	26
3.2 Postavení konzulů v <i>Codexu</i>	27
3.3 Postavení konzulátu v Justiniánových <i>Novellách</i>	31
3.4 Souhrnné hodnocení Justiniánova zákonodárství ve vztahu ke konzulům	37
4. Konzulát v pozdějších právních kodifikacích	38
5. Konzulát v narativních pramenech.....	42
5.1 Narativní prameny a konzulát v celkovém kontextu	42
5.2 Dobová historická díla	42
5.3 Pozdější kroniky a dějepisná díla	46
6. Byzantské mince a konzulský obraz císaře.....	49
6.1 Charakteristika byzantské mince	49
6.2 Konzulský oděv a jeho význam.....	51
7. Konzulární diptychy.....	54
7.1 Charakteristika slonovinových konzulárních diptychů	54
7.2 Umělecká stránka diptychů	54
Závěr.....	58
Seznam použitých pramenů a literatury	62
Seznam příloh	65
Přílohy.....	66

Úvod

Rok 395 je v dějinách zapsán jako letopočet, kdy se s definitivní platností rozdělila správa nad doposud jednotnou Římskou říší. Již dříve se vyskytly situace, kdy říši vládlo více císařů, ale smrt Theodosia I. ukončila poslední vládu jediného císaře nad rozlehlým impériem. Mocní vojevůdci a hodnostáři, kteří kontrolovali jeho nástupce, způsobili, že říše se již nikdy nesjednotila v rukách jediného panovníka, přinejmenším ne v takovém rozsahu jako v době jejího rozdělení. Impérium však zůstalo formálně jednotné a oběma polovinám zůstala jejich původní administrativní struktura. Rozdělení nemělo žádný vliv na většinu úřadů, které nadále fungovaly podle zavedených pravidel. Jeden z nich ale nové podmínky pocítil velice výrazně, přestože byl pouhým stínem svého někdejšího významu. Šlo o konzulát, který existoval i po čtyřech stoletích císařské vlády a jehož východní větev je předmětem mé práce.

V této práci se věnuji analýze římského konzulátu v prostředí Byzance od roku 395, kdy se rozdělila správa Římské říše a s ní jmenování konzulů mezi Řím a Konstantinopol. Na základě zákoníků, narativních pramenů i dochovaných uměleckých děl od 5. století do konce Byzance si kladu otázku, do jaké míry se konzulát změnil v průběhu tohoto období, jaký vliv na něj měla císařská zákonodární činnost a jak vnímaly konzulát osoby, jež ho zažily z vlastní zkušenosti. Věnuji se i otázce, kolik klasických atributů si konzulát zachoval a jaká byla motivace udržet ho při životě v době pozdního dominátu a rané Byzance, které do velké míry splývají.

K tématu římského konzulátu v byzantském prostředí mě přivedl především dlouhodobý zájem o Byzantskou říši a její unikátní postavení ve středověké Evropě. Byl to fakticky jediný státní útvar, který bez větších správních a kulturních změn přežil bouřlivé období stěhování národů¹. Přestože tyto změny později zasáhly také Byzanc, říše zůstala jediným pevně centralizovaným státním útvarem v křesťanské Evropě, který se mohl opřít o organizovanou byrokracii, silnou armádu a církev, jež po většinu existence Byzance sloužila jako prodloužená ruka státu.² Zmíněné unikátní rysy této říše ve mně podnítily zájem o instituce, které v Byzantské říši existovaly před její proměnou a posléze se staly předmětem této proměny. Moje volba padla na konzulát, který měl oproti ostatním úřadům mnohem delší tradici, a přestože nedisponoval žádnou faktickou mocí, podle mého názoru se mohl pochlubit

---

¹ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire (From Arcadius to Irene)*, London, 1889, s. iv.

² ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, Praha 1992, s. 13.

daleko širší škálou výrazových prostředků. Kromě zmínek v narativních pramenech a zákonech se jeho atributy objevovaly na mincích a na konzulárních diptyších, které byly pro tento úřad unikátní. Po teoretické stránce se navíc stále jednalo o nejvyšší úřad říše, podle něhož se i čtyři století po ustanovení císařství určoval letopočet.

Práci jsem se rozhodl rozdělit podle jednotlivých typů použitých pramenů. Po krátkém úvodu, v němž se pokouším charakterizovat Byzanc a její instituce před koncem 4. století, následuje stručný pohled na osobnostní složení držitelů konzulátu, v němž výrazně využívám moderních prosopografických znalostí o pozdní antice. Tato kapitola ve spojení s příloženou tabulkou, má za cíl upozornit na hlavní držitele konzulátu a dopady které mohlo mít jejich jmenování. Snažím se zdůraznit, kteří z hlavních říšských hodnostářů byli nejčastěji jmenováni do úřadu konzula, a zmiňuji se i o několika výjimečných postavách v tomto úřadu, jejichž jmenování dokazovalo, že konzulát byl považován za starobylou a prestižní instituci.

Ve třetí a čtvrté kapitole se věnuji byzantským zákoníkům, které byly vypracovány mezi 6. a 9. stoletím a obsahují hlavní úřední záznamy o konzulském úřadu, jeho pravomocích a podmínkách jeho udílení. Vzhledem ke kompilační povaze těchto zákoníků se vždy pokouším zdůraznit období, z něhož dané ustanovení pochází, a motivaci, která mohla vést k jeho převzetí do pozdějších právních kodifikací.

Pátou kapitolu věnuji narativním pramenům od 5. století do pádu Byzance, které se jakýmkoliv způsobem zmiňují o konzulátu. Vzhledem k rozsáhlosti prameně základny jsem narativní prameny rozdělil do dvou skupin. První tvoří autoři, kteří byli bezprostředními současníky konzulátu a jejichž popis událostí můžeme považovat za nezkreslený. Do druhé skupiny jsem zařadil autory, kteří psali svá díla v době, kdy konzulát již neexistoval. U těchto autorů lze předpokládat, že poznatky přebírali od svých předchůdců, a při jejich posuzování k tomu musíme přihlídnout.

V šesté kapitole se zabývám byzantskými mincemi, které zobrazovaly císaře s konzulskými atributy, mezi něž patřily typický oděv a insignie úřadu. Součástí této kapitoly je i vysvětlení povahy byzantských mincí, které plynule navazují na své římské předchůdkyně, jejich ikonografie a titulů, jež se na nich objevují. Poté následuje rozbor konzulského portrétu, frekvence jeho využívání a významu pro jednotlivé císaře.

Sedmá kapitola je věnovaná dalšímu svébytnému výrazovému prostředku, kterým byly slonovinové konzulární diptychy. Při jejich rozboru se soustředím především na atributy konzulského úřadu a jejich proměnu. Zároveň se věnuji i sdělením, které diptychy nesly, jejich jazyku a motivaci pro jejich výrobu.

V závěru se na základně poznatků získaných v této práci snažím shrnout roli konzulátu v rané Byzanci a popsat, jak ho vnímali jeho současníci, proč byl životaschopný i po tolika staletích existence a jakým způsobem splynul s císařskou mocí.

Přestože konzulát zdědil z republikánského období velice slavnou minulost, jeho pozdně antická forma zatím přilákala jen malé množství autorů, kteří by popsali jeho funkci a vlastnosti. Zatímco řadě pozdně římských úředníků a hodnostářů jsou věnované celé studie, potenciální badatelé, kteří by rádi upřeli pozornost ke konzulátu, se musí spokojit pouze s krátkými zmínkami v různých monografiích a studiích, které mají často jen přehledový charakter a o byzantském konzulátu se zmiňují pouze okrajově.

Stěžejní publikací, která obsahuje základní charakteristiku Byzantské říše a zabývá se jejími politickými a kulturními dějinami, jsou *Dějiny Byzance*³, jejichž autorkou je Bohumila Zástěrová a kolektiv autorů. Jde o doposud nejrozsáhlejší publikaci české provenience, která se věnuje Byzanci a v nejednom čtenáři bezpochyby vzbudila intenzivní zájem o tento státní útvar. Přestože jde o bezesporu nesmírně významnou práci, z mého pohledu trpí několika nedostatky. Tím nejvýznamnějším je skutečnost, že řada kapitol se zabývá určitým historickým obdobím pouze z jedné stránky. Za příklad může sloužit vláda komnénovské dynastie, která je sice pojata poměrně široce, ale politické události v ní ustupují do pozadí před popisem městského života a ekonomických vztahů. Jako další nevýhodu publikace vnímám vyčlenění kulturního vývoje říše do samostatného oddílu na konci knihy. Po kapitole o kulturním vývoji Slovanů se čtenář opět přenáší do pozdní antiky, kde začíná výklad o byzantské kultuře. Pro moji práci jsou ale významné především kapitoly, které se věnují období pozdní antiky, kdy si Byzanc ještě plně zachovávala podobu starověké Římské říše.

V řadě ohledů kompletnější a o poznání objemnější je další publikace, o kterou jsem se výrazně opíral, *A History of Byzantine State and Society*,⁴ jejímž autorem je Warren

---

³ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, Praha 1992.

⁴ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, Stanford 1997.

Treadgold. Tato kniha představuje pravděpodobně nejúplnější zestručněný přehled současných poznatků o Byzanci, navíc podaných čtivou a srozumitelnou formou. Ve srovnání s předchozí publikací se věnuje vyváženě všem historickým obdobím Byzance a prokládá je přehledy o kultuře a hospodářském vývoji dané doby. Tato kniha mi byla nápomocná hlavně v otázce výrazných osobností, které získaly konzulát, a to hlavně na přelomu 5. a 6. století.

V zájmu širšího pohledu na zvolené téma jsem se rozhodl využít i starší publikaci Johna Bagnella Buryho *A History of the Later Roman Empire (From Arcadius to Irene)*⁵. Přestože rok jejího vydání svádí k dojmu, že informace v ní obsažené jsou již zastaralé, k jejímu využití mě přiměl autorův intenzivní zájem o pozdně antické římské instituce. Bury jim věnuje dlouhý oddíl a využívá je k ilustraci výkladu o proměně Byzantské říše ve středověký stát. Oproti ostatním souborným publikacím však Bury věnuje poměrně málo prostoru hospodářskému u sociálnímu vývoji a zmiňuje se o něm především v souvislosti s příchodem řady nových národů do Evropy a s jejich vlivem na podmínky v obou polovinách říše.

Největší množství informací o osobnostech jmenovaných do úřadu konzula poskytuje dílo *The Prosopography of the Later Roman Empire*⁶, jehož hlavními editory jsou Arnold Hughes Martin Jones a John Robert Martindale. První díl této publikace začíná rokem 260 a končí rozdělením správy říše v roce 395. Navazující druhý díl uzavírá úmrtí Justina I. roku 527. Poslední díl končí rokem 641, kdy zemřel císař Herakleios. V abecedním pořadí uvádí všechny osoby spojené s císařstvím a státní správou, o nichž existují písemné informace, byť některé z nich sestávají jen z jediného nápisu, kupříkladu na sedadle v amfiteátru. Toto dílo je cenné nejen jako souhrnný zdroj prosopografických informací. Jeho hodnota spočívá i v tom, že ke každému doložitelnému faktu přidává i odkaz na konkrétní pramen, z něhož čerpá, včetně hmotných dokladů, jako jsou nápisy, plastiky či diptychy.

Z hlediska přehledových publikací je velice významné také dílo *The Governance of Rome*⁷ od Karla Loewensteina, které podává ucelený přehled o organizaci římského státu v republikánské i císařské podobě. Oběma formám státní organizace se věnuje rovnocenně a

---

⁵ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire (From Arcadius to Irene)*, London, 1889.

⁶ JONES, Arnold Hughes Martin – MARTINDALE, John Robert, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Cambridge 1980.

⁷ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, The Hague 1973.

kromě samotného přehledu institucí zkoumá i způsob, jakým donucovaly obyvatele říše k poslušnosti. Ve středu autorovy pozornosti ovšem stojí státní instituce Římské říše na úkor soudní moci a jejího výkonu, přestože římskému právu se věnuje poměrně důkladně. Další slabinu publikace vidím v tom, že se v části věnované císařství příliš soustřeďuje na roli panovníka, i když je pravda, že císař byl především v pozdním období středověkem římského státu. Knize by bylo možné vytknout i jistou zkratkovitost oddílů v jednotlivých kapitolách.

Pokud jde o římské právo a jeho chronologický vývoj, čerpám především z publikace Hanse Julia Wolffa *Roman Law: An Historical Introduction*.⁸ Jak už napovídá název knihy, jejím cílem je ve stručnosti charakterizovat historické okolnosti, za nichž vznikalo římské právo, představit instituce, které ho vytvářely, vykládaly a vykonávaly, a podat přehled nejdůležitějších svodů republikánských a císařských zákonů. Jde tedy o práci spíše historickou než juristickou. Tato skutečnost zřetelně vyniká při pohledu na kapitolu o hlavních praktických zásadách římského práva, která má sotva poloviční rozsah oproti kapitole věnované římskému právu ve středověku, novověku a moderní době.

Souborný přehled *Roman Law: Mechanisms of Development*⁹ od Arthura Schillera je již plnohodnotnou právní publikací, která se spíše než na historické vlivy v římském právu soustředí na jeho praktické působení. Přestože součástí knihy je i stručný přehled všech římských právních kodifikací a osamoceně dochovaných zákonů, z valné části je věnovaná právním konceptům, jejich proměnám pod vlivem praxe a důležitým římským právníkům. Protože se ve své práci soustřeďují spíše na historické vlivy v byzantských kodifikacích než na jejich právní stránku, jsou pro mě cenné především první kapitoly, které jsou věnované pozdně římským právním svodům.

Při práci s narativními prameny využívám publikaci *Continuity and Change in Sixth Century Byzantium*,¹⁰ jejímž autorem je Averil Cameron. Rozložení kapitol a jejich témata z ní však činí spíše sborník. Z této publikace využívám informace o autorech, kteří zažili období konzulátu z vlastní zkušenosti, ted

---

⁸ WOLFF, Hans Julius, *Roman Law: An Historical Introduction*, Norman 1976.

⁹ SCHILLER, Arthur, *Roman Law: Mechanisms of Development*, The Hague 1978.

¹⁰ CAMERON, Averil, *Continuity and Change in Sixth Century Byzantium*, London 1981

V kapitole věnované byzantským mincím využívám dvě přehledové publikace od Philipa Griersona – *Byzantine Coins*¹¹ a *Byzantine Coinage*.¹² Zatímco v prvním případě jde o plnohodnotnou vědeckou práci, která detailně zkoumá především podmínky ražby byzantských mincí a odraz těchto podmínek na mincovních obrazech, druhá publikace je mnohem stručnější a shrnuje hlavní historické milníky byzantských mincí. Oproti první z Griersonových knih také zdůrazňuje přímou návaznost byzantského mincovnictví na pozdně římskou ražební tradici.

Kapitolu o byzantských mincích výrazně obohatily i poznatky, které jsem získal z knihy Waltera Kaegiho *Heraclius: Emperor of Byzantium*.¹³ Pro tuto práci je podstatné, že autor věnuje pozornost motivaci pozdějšího císaře Herakleia k povstání proti císaři Fokovi a prostředkům, s jejichž pomocí se prezentoval. Mezi hlavní prostředky Herakleiovy reprezentace ve snaze získat vládu patřily právě mince s konzulárním obrazem. Kniha se nese v duchu klasické panovnické monografie, která je ozvláštněná důkladným rozborem podmínek v severní Africe, odkud Herakleios pocházel, a výčtem odlišností této části říše od zbytku Byzance. Jistou slabinou, která však pro tuto práci není podstatná, je neexistence rozsáhlejšího úvodu, který by představil vývoj Byzance před Herakleiovým povstáním.

Poslední kapitolu, věnovanou konzulárním diptychům, opírám o souhrnné poznatky studie *The Style of the Consular Diptychs*,¹⁴ která vyšla v časopisu *The Art Bulletin* a jejímž autorem je Edward Capps. Studie nabízí hloubkový pohled na uměleckou stránku diptychů a na rozdíly mezi jejich jednotlivými variantami. Pokouší se také odpovědět na otázku, jakým způsobem byly objednávány a vyráběny. Podstatně menší pozornost už věnuje jejich reprezentačnímu významu.

Naprostým protikladem předcházející práce je studie *The Last Consul and His Diptych*¹⁵ od Averila Camerona a Diane Schauerové, která byla uveřejněna v časopisu *The Journal of Roman Studies*. Přestože jejím původním cílem bylo prokázat spojitost mezi posledním občanským konzulem Aniciem Basilem a jedním z dochovaných konzulárních

---

¹¹ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, Los Angeles 1983.

¹² GRIERSON, Philip, *Byzantine Coinage*, Dumbarton Oaks 1999.

¹³ KAEGI, Walter, *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge 2003.

¹⁴ CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, in: *The Art Bulletin* 10, 1927.

¹⁵ CAMERON, Averil – SCHAUER, Diane, *The Last Consul and His Diptych*, in: *The Journal of Roman Studies* 72, 1982.

diptychů, autoři se v závěru studie snaží vysvětlit i skutečnost, proč císař Justinián I. nejmenoval od roku 541 žádného dalšího konzula. Z tohoto důvodu pro mne byla tato studie velice cenná i při zpracování kapitoly o Justiniánových právních kodifikacích.

Nedostatek odborné literatury, která se týká konzulátu, jsem se rozhodl nahradit využitím co nejširšího spektra byzantských pramenů od 5. století dále. Stejně jako v předchozím oddílu jsem se rozhodl postupovat při jejich rozboru po jednotlivých kapitolách, které tvoří osu mé bakalářské práce.

Bezpochyby nejrozsáhlejším pramenem je soubor zákonů Justiniána I., souhrnně nazývaný *Corpus Iuris Civilis*. Tato nejucelenější kodifikace římského práva, která předčila všechny předcházející pokusy svést císařské výnosy do jedolitého zákoníku, jasně odráží povahu rané Byzance jako státního útvaru, který si nebyl vědom žádné odlišnosti od původní Římské říše a díky přímé návaznosti volně převzal její zákonodárství. Dokládá to i fakt, že větší část díla byla sepsaná v latině, byť tento jazyk nikdy neměl na konstantinopolském dvoře tak neochvějně postavení jako na římském. Z celého souboru využívám *Codex*,¹⁶ nejvýznamnější část celého díla, a také *Novellae*,¹⁷ které obsahují dodatečné císařské výnosy. U zákonů, které jednotliví císařové vyhlásili po sestavení *Codexu*, mi velice pomohl paralelní latinský překlad, který mi usnadnil vyhledávání důležitých pasáží. Krugerovu a Schoellovu edici jsem se rozhodl využít proto, že jde o doposud nejkvalitnější zpracování Justiniánova zákonodárného díla. Kvalitu této edice potvrzuje i fakt, že se od prvního vydání až dosud tiskne v takřka nezměněné podobě. Pro rychlejší orientaci v textu jsem rovněž použil anglický překlad amerického soudce Freda H. Bluma,¹⁸ který nikdy nebyl oficiálně vydán a odborná veřejnost k němu získala přístup až díky iniciativě Blumových žáků, kteří předklad zpracovali z autorovy pozůstalosti a uveřejnili na internetu. Jediný anglický překlad Justiniánovy kodifikace do té doby pocházel z pera Samuela P. Scotta,¹⁹ který ve své práci vycházel ze starších, nikoliv nejmodernějších dostupných edic.

---

¹⁶ *Codex Iustinianus: Corpus Iuris Civilis*, ed.: Kruger, Paul, Berlin 1951. – Všechny citace v kapitole o Justiniánových kodifikacích jsou převzaty z této edice.

¹⁷ *Novellae: Corpus Iuris Civilis*, ed.: Schoell, Rudolf, Berlin 1959.

¹⁸ BLUME, Fred. H., *Annotated Justinian Code*, c2009, poslední revize 2010. Dostupné na:

<<http://uwacadweb.uwyo.edu/blume&justinian/default.asp>>

¹⁹ SCOTT, Samuel P., *The Civil Law*, Cincinnati 1392.

Dalšími právními kodifikacemi, v nichž pátrám po odpovědích na otázky týkající se konzulátu, jsou *Ekloga*,²⁰ která vznikla na popud Leona III. v 8. století, a *Basilika*,²¹ o jejíž vydání se zasadil Leon VI. v 10. století. Zatímco *Ekloga* nezastírala snahu o co největší stručnost a pokoušela se řešit především akutní problémy, *Basilika* se snažila působit jako plnohodnotná náhrada Justiniánova zákoníku, přestože převzala jeho podstatnou část. Pokud tedy porovnáváme *Basiliku* s Justiniánovým *Codexem* a *Novellami*, velice často zjišťujeme, že *Basilika* obsahuje celé pasáže doslovně přepsané z *Codexu*. Často jsou sice zkrácené, ale přesto si uchovávají ducha původních ustanovení. Poté co dal Leon VI. vyhlásit *Basiliku* za jediný platný zákoník, začal k ní připojovat dodatečné zákony. V tomto ohledu můžeme sledovat jasnou návaznost na pozdně antickou tradici, podle níž byl zpracován jak Justiniánův tak Theodosiův zákoník.

Pokud jde o narativní prameny a konzulský úřad, nabízí se nám sice poměrně široká škála zdrojů, ale až na výjimky nám poskytují jen kusé informace, a navíc nemapují rovnoměrně celé zkoumané období. Například 7. století je v tomto směru velice chudé. Nejdůležitějšími prameny pro byzantský konzulát tak jsou pozdně antičtí autoři, kteří ho sami zažili, a čerpají z vlastních poznatků a vzpomínek. Prvním z těchto autorů je Prokopios z Kaisareie, jehož díla *O válkách*²² a *Tajná historie*²³ nabízejí ucelený pohled na období vlády Justiniána I. Zatímco první dílo, popisující tažení Justiniánových generálů proti Peršanům, Vandalům a Ostrogótům, se nese ve střizlivém duchu prací klasických římských a řeckých dějepisců, druhé má takřka bulvární charakter a jeho cílem je vykreslit Justiniána a jeho manželku Theodoru v co nejméně příznivém světle. Přestože dlouho panovaly pochybnosti, zda je Prokopios skutečným autorem této práce, nyní se už jeho autorství nezpochybňuje. Prokopiovo dílo je pro mě významné tím, že umožňuje sledovat konzulát během posledních let jeho existence a usnadňuje odhalení motivace, která vedla Justiniána I. k tomu, že po roce 541 přestal jmenovat další konzuly.

Dalším významným pramenem je báseň *K počtě císaře Justina*²⁴ z pera Flavia Cresconia Corippa, dalšího z autorů, kteří žili v období konzulátu. Jeho latinsky psané dílo se věnuje korunovaci Justina II. v roce 565 a císařovu převzetí konzulátu na počátku

---

²⁰ BURGMANN, Ludwig, *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos's V.*, Frankfurt am Main 1983.

²¹ *Basilicorum libri LX. Post Annibalis Fabroti curas ope codd. I.*, ed.: Heimbach, Gustav, Lipsiae 1833.

²² PROCOPIUS, *De Bellis*, in: Procopius in Seven Volumes 1-5, ed.: Dewing, Henry B., Harvard 1926.

²³ PROCOPIUS, *Anecdota*, in: Procopius in Seven Volumes 6, ed.: Dewing, Henry B., Harvard 1926.

²⁴ CORIPPUS, Flavius, *In Laudem Iustini Augusti minoris*, ed.: Cameron, Averil, London 1976.

následujícího roku. Je jedním z posledních příkladů klasické poezie a přes svou ceremoniální povahu nepostrádá popisné prvky. Symboličnost a vytríbenost Corippova jazyka naznačuje, že báseň byla určena úzkému okruhu dvorských úředníků a hodnostářů, protože zřejmě jenom ti dokázali plně pochopit význam všech obřadů spojených s korunovací císaře a s převzetím úřadu konzula, o kterých se v textu píše.

Spíše okrajově využívám i práce Claudia Claudiana, konkrétně *Písně*²⁵ a *Proti Eutropiovi*.²⁶ Slouží mi především k porovnání konzulátu v západní a východní polovině říše a k doplnění některých informací, které ve východních pramenech nenajdeme, ale které podle mého názoru platily pro obě části říše. Claudianovo dílo ze začátku 5. století je taktéž básnické a představuje jeden z posledních světlých bodů pozdně antické latinské poezie, která vznikala ve velice bouřlivém období přelomu 4. a 5. století. Pro porovnání s konzulátem v ostrogótském království v Itálii používám i dílo římského hodnostáře Cassiodora, konkrétně jeho část nazvanou *Rozmanitost*.²⁷

Pokud jde o pozdější prameny, vstupujeme na ještě nejistější půdu než v případě autorů, kteří sami zažili konzulát. U dějepisců a kronikářů, kteří mají od tohoto úřadu odstup několika století, jsou zmínky o konzulátu mnohem sporadičtější než u jejich předchůdců. Pokud v jejich dílech vůbec najdeme informace o významných konzulech nebo úřadu samém, jde často jen o stručné poznámky, jejichž cílem je sdělit, že tyto osoby žily a staly se konzuly. Z tohoto pohledu je nejvýznamnější kronika mnicha Theofana,²⁸ která zůstává jedním z nejdůležitějších pramenů pro studium Byzance v 7. a 8. století. Přestože je její jazyk na byzantské poměry jednoduchý a některé ze zaznamenaných informací stručné, jde o velice ambiciózní dílo, které si kladlo za cíl navázat na kroniku Georgia Synkella a popsat dějiny Římské říše od převzetí moci císařem Diokleciánem v roce 284.

---

²⁵ CLAUDIANUS, Claudius, *Carmina*, in: Monumenta Historiae Germanica, Auctores Antiquissimi X, ed.: Birt, Theodore, Berlin 1892.

²⁶ CLAUDIANUS, *In Eutropium, Liber Prior*, in: *Claudius Claudianus*, ed.: Platnauer, Maurice, Cambridge 1922.

²⁷ CASSIODORUS, *Variae*, in: Monumenta Historiae Germanica, Auctores Antiquissimi XII, ed.: Mommsen, Theodore, Berlin 1894.

²⁸ THEOFANES, *Chronographia*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 46, ed.: Classen, Johannes, Bonn 1839. –

Na Theofanovu kroniku navazuje další dílo, které je souhrnně označováno jako *Pokračovatel Theofanův*.²⁹ Tento název ovšem není úplně přesný, neboť sama práce se skládá ze čtyř poměrně odlišných knih, z nichž ani jedna se svým stylem neblíží analistickým zápisům v Theofanově kronice. Zadavatelem díla byl ve skutečnosti císař Konstantin VII. a jeho cílem bylo prezentovat pohled na nedávnou historii očima vládnoucí makedonské dynastie.

Stejně kusé informace o konzulátu nacházíme i v řadě dalších kronik. Lze se však odůvodněně domnívat, že jejich autoři tyto poznatky od sebe vzájemně opisovali. Za všechny autory můžeme jmenovat Georgia Monacha,³⁰ který své dílo sepsal o sto let dříve než Konstantin VII., Konstantina Manassa,³¹ Ioela,³² Georgia Synkella,³³ Ioanna Malala³⁴ a Michaela Glyka.³⁵ Informace přínosné pro tuto práci lze najít i v díle svatého Bedy Ctihodného *Církevní dějiny národa Anglů*,³⁶ které sice vzniklo v latinském prostředí, ale při pozorném studiu může pomoci i při studiu byzantských dějin.

Pro kapitolu o konzulském obrazu na byzantských mincích využívám první díl příručky *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*³⁷ od Michaela Handyho, která zahrnuje období od nástupu císaře Anastasia I. v roce 491 po začátek syrské dynastie roku 717. Kromě několika stovek příkladů mincí obsahuje tato publikace i velice přínosný úvod, který obsahuje základní charakteristiku

---

²⁹ CONTINUATUS, Theofanes, *Chronographia*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 48, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1838.

³⁰ MONACHOS, Georgios, *Chronicon*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 48, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1838.

³¹ MANASSES, Constantinus, *Compendius Chronicum*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 6, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1837.

³² IOEL, *Chronographia Compendiaria*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 6, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1837.

³³ SYNCELLUS, Georgius, *Chronographia*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 20, ed.: Dindorf, Karl Wilhelm, Bonn 1829.

³⁴ MALALAS, Ioannes, *Chronographia*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 28, ed.: Dindorf, Karl Wilhelm, Bonn 1831.

³⁵ GLYCAS, Michael, *Chronicon*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 37, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1836.

³⁶ BEDA, *Historia Ecclesiastica*, in: Patrologia Latina VC, ed.: Migne, Jacques Paul, Paris 1844-1864.

³⁷ HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection I*, Dumbarton Oaks 1999.

byzantských mincí v tomto období. Podstatnou část příručky tvoří tabulky s velice detailními popisy všech uvedených mincí, u nichž autor uvádí hmotnost, průměr, materiál, ryzost a popis obrazu na rubu a líci.

Hlavním pramenem pro kapitolu o konzulárních diptyších je *Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler*³⁸ od Richarda Delbrücka, která obsahuje fotografie většiny dochovaných konzulárních diptychů. Kromě jejich variant nabízí rovněž pohled na umělecké předměty, které se jimi inspirovaly, především raně středověké slonovinové řezby s křesťanskou tematikou. Studiu diptychů z tohoto atlasu výrazně napomáhá jeho velký formát, díky němuž je možné důkladně zkoumat i drobné detaily.

---

³⁸ DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler*, Berlin 1929.

1. Cesta k Byzanci

Byzantská říše byla v evropském prostoru naprosto unikátním státním útvarem. Postupem staletí se vyvinula z východní poloviny Římské říše a jako jediná si udržela nepřetržitou kontinuitu se starověkým Římem.³⁹ Právě přímá návaznost na Římskou říši vtiskla Byzanci její charakteristické znaky a zároveň zkomplikovala práci historikům, kteří se pokoušeli najít její počátek a rozlišit, odkdy můžeme pro tento stát používat právě název „Byzanc“. Jednoznačné stanovisko v tomto ohledu zaujal J. B. Bury, který tvrdí, že počátek Byzance musíme hledat v 1. století, kdy byla poprvé natrvalo ustavena vláda jednotlivce nad celým tehdejším územím spravovaným Římem. Podle jeho názoru (je nutné upozornit, že ho poprvé vyslovil před více než sto dvaceti lety) nemůžeme mluvit o žádné Východořímské ani Byzantské říši, neboť ta právně neexistovala.⁴⁰ První zmíněné označení lze podle něj použít až pro období od roku 800, kdy bylo korunovací Karla Velikého formálně obnoveno císařství na západě, ovšem na zcela odlišných základech, které neměly s tehdejší Byzancí, a tedy ani s pokračováním Římské říše nic společného.⁴¹ Od té doby byla na toto téma vyslovena řada často protichůdných názorů, které výmluvně demonstrují unikátní postavení Byzance v tehdejším světě i v moderní historiografii.

Pro účely této práce jsem se nicméně rozhodl používat termín „Byzantská říše“, popřípadě „Byzanc“, bez ohledu na období, o němž budu na daném místě psát. Pokud totiž Byzanci například v 7. století připisujeme v zásadě stejné nebo podobné charakteristické rysy jako ve 4. století, pro zjednodušení si lze podle mého názoru vystačit pouze s tímto názvem.

Byzantská říše byla přímou pokračovatelkou pozdní fáze římského císařství, jehož tendence v ní svým způsobem našly své vyvrcholení.⁴² Přinejmenším v prvních staletích své existence fungovala na organizačním základu, který se nijak nelišil od období vrcholného dominátu a sestával ze tří striktně oddělených složek, které mezi sebou soupeřily o moc: civilní byrokracie uspořádané do podoby pyramidy, církve a armády.⁴³ Po posledním dělení

---

³⁹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 3.

⁴⁰ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire*, s. vii.

⁴¹ Tamtéž, s. x.

⁴² TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 20.

⁴³ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire*, s. vii. – Role církve v tomto souboji byla spíše nepřímá a soustředovala se na snahu ovlivnit císaře v otázkách sporu mezi různými věroučnými směry, což mělo dopad na vztah s ostatními církevními jurisdikcemi.

Římské říše v roce 395 tak její východní polovině připadla administrativní struktura sestávající z pretoriánských prefektur⁴⁴ (*praefectura praetorio per Illyricum a per Orientem*), jejichž sféry vlivu byly nyní s rozdělením správy říše definitivně vymezeny, z diecézí vedených vikáři (*vicarii*) a z provincií, jejichž správci byli držitelé titulů *proconsul*, *consularis*, *corrector* a *praeses*.⁴⁵ Přestože během tří set let od svého ustavení prošla Byzanc řadou změn (zrušení diecézí císařem Justiniánem I.,⁴⁶ obsazení italské prefektury a ustavení zcela nové v Africe⁴⁷), její základní podstata, která spočívala v oddělení vojenské a civilní moci na všech úrovních státu, zůstala stejná až do 7. století. Na tomto stavu nic nezměnila ani snaha Justiniána I. sloučit v některých pohraničních provinciích civilní a vojenskou sféru, ani pozdější vytvoření exarchátů v Itálii a Africe. Podobně jako organizační struktura zůstalo v prvních staletích po rozdělení říše zachováno i členění dvorských a vojenských úřadů. Ty se začaly měnit, pozbývat svých původních funkcí nebo úplně mizet z pramenů až ve druhé polovině 7. století v souvislosti s rozsáhlými proměnami všech správních složek říše.⁴⁸ V pramenech se tak i nadále setkáváme s takovými úřady jako *magister officiorum* (představený císařské kanceláře), *comes sacrarum largitionum* (úředník zodpovědný za správu císařské pokladny) či *comes rerum privatarum* (správce osobního císařského majetku). Ohledně všech těchto úřadů je ovšem nutné podotknout, že v nezměněné podobě pracovaly nejen ve východní polovině říše, ale i v Odoakarových a Theodorichových královstvích v Itálii, která si udržela téměř stejnou správní strukturu jako Západořímská říše před svržením posledního císaře v Ravenně roku 476.⁴⁹

Dvě z říšských institucí zůstaly i v tomto období jistým způsobem výjimečné, byť byl jejich funkční význam omezený a jejich přínosem byla především prestiž, kterou dodávaly zúčastněným osobám.⁵⁰ Vedle konzulátu, jemuž je věnována tato práce, šlo o konstantinopolský senát.

---

⁴⁴ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 3. – Přestože součástí východní poloviny říše byly obě prefektury, pretoriánský prefekt Východu, pod jehož správu spadaly více než tři čtvrtiny říše, měl na konstantinopolském dvoře daleko větší vliv než prefekt Illyrika, jehož sféra vlivu se po rozdělení prefektury mezi obě poloviny říše omezovala pouze na západní Balkán.

⁴⁵ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 433.

⁴⁶ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 186.

⁴⁷ *Codex Iustinianus*, s. 77.

⁴⁸ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 383.

⁴⁹ JONES – MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire 2*, s. 1257.

⁵⁰ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 442.

Senát, jakož i konzulát, byl jednou z mála institucí, které Římské říši zůstaly jako dědictví z její republikánské minulosti. Ostatní republikánské instituce totiž buď zmizely, nebo převzaly zcela odlišné povinnosti.⁵¹ Konstantinopolský senát byl ustaven se založením Konstantinopole, ale nedosáhl tak vysoké prestiže jako jeho západní protějšek,⁵² přestože do něj vstoupily některé významné římské rodiny. Důvodem mohla být jednak absence oficiálního sídla určeného pouze k jeho setkáním, které mu dal až císař Julián, jednak skutečnost, že jeho zasedání neřídil městský prefekt, ale pouze prokonzul, který stál v čele města až do roku 359.⁵³ Teprve v tomto roce císař Konstantius II. jmenoval prvního městského prefekta a ten se z titulu své funkce stal prvním mužem senátu.⁵⁴ Současně s tím se senát značně rozrostl z původních zhruba tří set členů na téměř dva tisíce. Takto radikálního rozšíření bylo dosaženo naprostým přepracováním dosavadní úřednické hierarchie, která dříve sestávala ze tří stupňů (*clarissimi*, *perfectissimi* a *egregii*), ale pouze první byl vyhrazen senátorům. Nový systém přejmenovaných tříd (*illustres*, *spectabiles* a *clarissimi*) umožňoval vstup do senátu všem třem skupinám, které zahrnovaly většinu dvorského úřednictva.⁵⁵ Tato premisa, která nakonec vedla ke smíšení pojmů „senát“ a „dvorští úředníci“ a proměnila tuto instituci spíše v sociální třídu, zůstala konstantinopolskému senátu vlastní až do jeho konce ve 13. století. Jeho funkce přesto zůstala alespoň teoreticky význačná a ještě v roce 641 to byl právě senát, který sesadil z trůnu císaře Heraklona a předal vládu jeho mladému synovci Kostantovi II.⁵⁶

Konzulové, jejichž úřad rovněž přežil změnu republiky v říši, byli již od prvního století jmenováni císařem a zůstali – společně se senátem – součástí politického koloritu Římské říše, ačkoliv jejich vliv vymizel téměř současně se založením císařství. Důkazem ostentativního respektu k republikánské minulosti říše a úřadu, který ji definoval, zůstalo datování: konkrétní rok byl označován nikoliv podle vlády toho kterého císaře (jak se stalo

---

⁵¹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 117.

⁵² Tamtéž, s. 117.

⁵³ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire*, s. 39.

⁵⁴ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 58.

⁵⁵ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire*, s. 39. – Tohoto bylo dosaženo přeřazením všech členů třídy *egregii* do *clarissimi* a třídy *perfectissimi* mezi nově vytvořenou skupinu *spectabiles*. Někdejší *clarissimi* byli rovněž převedeni do nyní nejvyšší třídy *illustres*. Teoreticky tak došlo k povýšení všech tří skupin, ale fakticky zůstalo členství v senátu omezeno pouze na třídu *illustres*.

⁵⁶ THEOFANES, *Chronographia*, s. 523.

zvykem později), ale podle konzulů, kteří v daném roce jako první převzali tento úřad. Například rok 348 byl označován jako rok „konzulátu Flavia Phillipa a Flavia Salia“. O prestiži konzulátu svědčí i skutečnost, že v roce 260 založil císař Postumus ve své odštěpenecké doméně, která sestávala z Galie, Británie a Hispánie, nejen vlastní senát, ale nechával také každoročně volit dva konzuly. Jedním z nich se většinou stával on sám.⁵⁷

Už od dob císaře Augusta se ale objevují určité náznaky, že panovník uděloval titul konzula svým oblíbencům a že takto oceněné osoby nevnímaly svůj úřad jako státnickou funkci, ale pouze jako prestižní záležitost. Tato tendence je zřejmá už ze zběžného pohledu na seznam konzulů od vzniku císařství. Tehdy se stalo zvykem odstupovat z konzulského úřadu tak, aby se v něm v průběhu roku vystřídal více osob. Tato skutečnost sice nic neměnila na způsobu datování (řídilo se pouze prvními dvěma konzuly v daném roce), ale názorně ukazovala, jak rychlou proměnou prošel konzulát už během prvních let, kdy fakticky přestal být nejvyšším úřadem v Římě. Druhá tendence se dá vysledovat především ve 4. století, v období vlády konstantinovské a valentiniánsko-theodosiánské dynastie. Spočívala ve jmenování císařových synů konzuly již v útlém věku, často společně s udělením hodnosti *caesara*. Takto se například roku 320 stal konzulem čtyřletý Konstantin II., o šest let později devítiletý Konstantius II. a roku 376 pětiletý Valentinián II. Později získali konzulát ve svých osmi, respektive dvou letech i dva synové Theodosia II. Arcadius a Honorius, za jejichž vlády se s konečnou platností rozdělila správa říše.

Poslední změnu, která se paradoxně příliš nepřipomíná, přinesl rok 362, kdy císař Julianus jmenoval konzulem jistého Nevittu, původem Franka.⁵⁸ Šlo o prvního konzula v dějinách, který v době svého jmenování nebyl římským občanem, čehož si s nelibostí povšiml i historik Ammianus Marcellinus, jinak Julianovi příznivě nakloněný.

Za těchto podmínek tedy vstupoval konzulský úřad do období soumraku Římské říše, která se do značné míry lišila od té, již vládli císaři julio-claudijské nebo severovské dynastie,⁵⁹ a která ve vrcholném období dominátu přebírala stále více orientálních prvků,⁶⁰ byť i nadále zachovávala respekt ke své republikánské minulosti.

---

⁵⁷ POTTER, D. S., *The Roman Empire at Bay, AD 180-395*, Routledge 2004, s. 260.

⁵⁸ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire*, s. 32.

⁵⁹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 27.

⁶⁰ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 447.

2. Složení držitelů východního konzulátu od roku 395

Při pohledu na byzantský konzulát (mezi lety 395 a 534 stále ještě výrazně propojený s jeho západním protějškem) nás bezpochyby upoutá pravidelnost, s jakou byli konzulové jmenováni i v době, kdy šlo o fakticky nedůležitý, byť společensky velice prestižní úřad. Mezi rozdělením říše roku 395 a jmenováním posledního občanského konzula v roce 541 najdeme – v závislosti na kritériích hodnocení legitimacy některých konzulů – pouze pět, popřípadě šest let,⁶¹ kdy nebyl alespoň formálně jmenován žádný držitel tohoto úřadu. Přitom čtyři z těchto let spadají do období vlády Justiniána I., kdy vedl války s královstvími Vandalů v Africe a Ostrogótů v Itálii. Zbývající dva roky se kryjí s dobou, kdy obě poloviny Římské říše zasáhla mimořádná krize. Tím prvním byl rok 456, kdy sice byli za konzuly vybráni Iohannes a Varanes,⁶² ale západní uzurpátor Avitus, který se během své krátké vlády rovněž prohlásil konzulem,⁶³ je neuznal. Konstantinopolský dvůr zareagoval tím, že na oplátku neuznal konzulem jeho. Druhým ze zmíněných roků, kdy nebyl jmenován žádný konzul, byl rok 477, jímž vyvrcholilo bezvládí na území dřívější Západořímské říše. Faktickou moc na západě sice držel velitel *federátů* Odoakar, ale teoreticky stále čekal na odpověď císaře Zenona, jehož požádal o své oficiální uznání. Zenonovi se teprve krátce předtím podařilo porazit uzurpátora Basiliska a současně se musel vypořádat s Ostrogóty ovládajícími Thrákií.⁶⁴ Dojmu chaotické doby se neubráníme ani při pohledu na konzuly před tímto datem a po něm. Od roku 473 byli jmenováni pouze v Konstantinopoli a pokaždé tento úřad získal císař nebo uzurpátor trůnu. To se změnilo až roku 479. Tehdy byl v Ravenně, dřívějším hlavním městě Západořímské říše jmenován první konzul po sedmi letech.⁶⁵ Tehdejší císař Zeno ho sice do tohoto úřadu neurčil, ale uznal jej a fakticky tím italským králům přiznal právo samostatně vybírat konzuly. To ale neznamená, že jim v tomto ohledu ponechal zcela volnou ruku. Jak dokazuje tón pozdějších dopisů italského krále Theodoricha císaři Anastasiovi I., vládě v Ravenně velice záleželo na kladném stanovisku konstantinopolského dvora ohledně výběru konzulů.⁶⁶ Svědčí o tom příklad Flavia Paula, který se konzulem stal roku 512 v Ravenně, přestože působil na dvoře

---

⁶¹ Srov. příloha A.

⁶² JONES - MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire 2*, s. 599.

⁶³ K jeho prohlášení, tehdy již považovanému za tradici pro nově nastupující císaře: APOLINARIS, Sidonius, *Carmina*, in: Patrologia Latina LVIII, ed.: Migne, Jacques Paul, Paris 1844-1864, s. 674-694.

⁶⁴ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 158.

⁶⁵ JONES – MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire 2*, s. 217.

⁶⁶ CASSIODORUS, *Variae*, s. 46.

v Konstantinopoli.⁶⁷ Pravidelnost konzulátu obnovila i skutečnost, že konzulové vykonávali svůj úřad po dobu celého jednoho roku a jmenování jejich nástupců (*consules suffecti*) bylo na sklonku 3. století stále řidší. Od konce 4. století je ve *fasti consulares* vůbec nenacházíme. Méně časté jmenování nástupců konzulů ale ukazuje i na dvě další skutečnosti. S rozšiřujícími se řadami císařské byrokracie přibývalo i prestižních funkcí, které byly oproti konzulátu vybaveny praktickými pravomocemi, a přitahovaly proto ambiciózní muže mnohem více než úřad konzula. Tradice konzulárních her, které měl uspořádat každý konzul po svém jmenování, se navíc stávala spíše těžkým břemenem než poctou, a to dokonce do té míry, že část nákladů musel začít pokrývat císařský dvůr.⁶⁸

Pokud se podíváme na složení držitelů východního konzulátu mezi lety 395 až 541, na první pohled nás upoutá, jak často se jej ujímali císaři. První místo v počtu konzulátů drží jednoznačně císař Theodosius II., který ho převzal celkem osmáctkrát. Svůj podíl na tom má jeho mimořádně dlouhá vláda, během níž však byl závislý na silných dvorských úřednících a vojenských velitelích, kteří se často střídali.⁶⁹ Celkem pětkrát převzal konzulát císař Leon I., který sám sebe nejmenoval konzulem o nic častěji než jeho předchůdci, ale oproti nim začal tento úřad hojněji udílet i členům širší císařské rodiny. Roku 474 tedy získal konzulát malý Leon II., nejbližší mužský příbuzný císaře Leona I., tehdy sedmiletý. Už předtím, v roce 465 se stal konzulem Basiliscus, císařův švagr,⁷⁰ o čtyři roky později císařův zeť (a později nástupce Leona II., ačkoliv jeho tchán s ním pro vládu nepočítal) Flavius Zeno a v roce 472 druhý císařův zeť Flavius Marcianus. Roku 459 se navíc stal konzulem Asparův⁷¹ syn Julius Patricius, jehož chtěl Leon I. původně oženit se svou dcerou Leontíí. Zabránila mu v tom však Patriciova ariánská víra.⁷² Konzulát přiděloval svým rodinným příslušníkům a nejbližším

---

⁶⁷ LYDUS, Iohannes, *Chronographia*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 27, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1837, s. 523 – Jistou roli v udělení konzulátu právě Paulovi sehrálo i tisíc liber zlata, které za něj zaplatil ravennskému dvoru a o jejichž uhrazení nakonec musel požádat císaře Anastasia I.

⁶⁸ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 117.

⁶⁹ MILLAR, Fergus, *A Greek Roman Empire: Power and Belief Under Theodosius II (408-450)*, Los Angeles 2007, s. 227.

⁷⁰ JONES – MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire* 2, s. 212-214.

⁷¹ IORDANES, *Romana et Getica*, in: *Monumenta Historiae Germanica, Auctores Antiquissimi* V, ed.: Mommsen, Theodore, Berlin 1882, s. 119.

⁷² TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 155. – Leo I. se už v této době opíral spíše o Zenonovu isaurskou skupinu, a tak si na Juliu Patriciovi vynutil slib, že se v případě sňatku nepokusí z titulu spřízněnosti s císařem uchvátit trůn.

přátelům i císař Zeno. V letech 478 a 482 jím odměnil Illa, respektive Trocunda⁷³ a v letech 486 a 490 svého bratra Longina. Jistým vyvrcholením nepotistického přidělování konzulátu byla vláda Anastasia I., který do tohoto úřadu postupně jmenoval svého bratra, švagra, tři synovce a jednoho prasynovce.⁷⁴ Žádný z následujících císařů se už k tak zjevnému protežování vlastní rodiny (nepočítaje v to předpokládané nástupce) neuchýlil.

Mezi občanskými konzuly byli nejčastěji zastoupeni pretoriánští prefekti Východu, kteří se od roku 395 ujali úřadu čtrnáctkrát.⁷⁵ Pro jejich konzuláty je charakteristické, že vždy tvořily pouze doplněk k jinak významnější funkci pretoriánského prefekta a v žádném z uvedených čtrnácti případů se nestalo, že by se prefekt vzdal svého předchozího úřadu.⁷⁶ Konzulát se tak posouval spíše do roviny čestného titulu podobného *patriciovi*, ztrácel veškeré atributy moci⁷⁷ a zachovával si pouze její formální zdání. Totéž platí i i pro všechny ostatní držitele státních funkcí, kteří získali tento úřad, ačkoliv nikdo z nich nebyl v řadách konzulů zastoupen tak výrazně jako pretoriánští prefekti Východu. Počtem konzulátů se prefektům nejvíce přibližují velitelé vojsk (*magistri militum per Orientem*). Jejich osm zástupců v řadách konzulů jen potvrzuje důležitost těchto velitelů, kteří byli formálně podřízeni svým pretoriánským prefektům, ale často se profilovali jako výrazné samostatné osobnosti. Příkladem může být Anatolius, který značně ovlivňoval císařskou politiku vůči Hunům ve čtyřicátých letech 5. století.⁷⁸ Svým způsobem je paradoxní, že druhý významný držitel této funkce a možná ještě mocnější muž – Ardabur Aspar – se konzulem nestal na východě, nýbrž na západě, a to z popudu císaře Valentiniána III.⁷⁹ Z ostatních držitelů úřadů stojí za zmínku již jen *magistri officiorum* a *magistri militum*, kteří byli od roku 395 uvedeni do tohoto úřadu shodně šestkrát. Již dříve zmíněný nepoměr moci mezi pretoriánskými

---

⁷³ Přestože Illus a Trocundus pravděpodobně nebyli císařovi přímí příbuzní, všichni pocházeli z Isaurie a byli to právě tito dva generálové, jimž Zeno vděčil za opětovné získání trůnu. Oba se však proti němu opět vzbouřili v roce 484, na čemž nesl svůj podíl velice špatný vztah s ovdovělou císařovnou Verinou. Viz MALALAS, Ioannes, *Chronographia*, s. 385.

⁷⁴ Šlo o Paula, Hypatia, Pompeia, Proba, Secundina a Anastasia.

⁷⁵ Srov. příloha A.

⁷⁶ JONES – MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire 2*, s. 311.

⁷⁷ CASSIODORUS, *Variae*, s. 174: „*Sed nunc sumitis ista felicius, quando nos habemus labores consulum et vos gaudia dignitatum.*“; Theodorichovo hodnocení konzulátu, ač pozdější, velice přesně shrnuje v tomto kontextu jeho tehdejší pravomoci a stav.

⁷⁸ JONES – MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire 2*, s. 84-86.

⁷⁹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 93.

prefekty Východu a Illyrika se odráží ve skutečnosti, že žádný z prefektů Illyrika se během držení svého úřadu konzulem nestal.⁸⁰

Od konce 5. století můžeme v řadách východních konzulů pozorovat zřetelný úbytek významných dvorských úředníků – především právě pretoriánských prefektů Východu a jejich velitelů vojska –, s nímž bylo spojeno stále častější jmenování císařových příbuzných. V téže době ale nacházíme mezi konzuly i dvě výrazné osobnosti, jejichž jmenování mělo zbrzdit jejich další ambice a získat císaři jejich přízeň. Prvním z této dvojice byl pozdější italský král Theodorich, jehož ustanovil císař Zeno konzulem pro rok 484 ve snaze definitivně vyřešit situaci Ostrogótů v Thrákii.⁸¹ Druhým byl Vitalianus, velitel *federátů* východořímské armády, který se pod praporem ortodoxní víry pokusil v letech 513 až 517 o povstání proti císaři Anastasiovi I.⁸² Přestože se nakonec s císařem dohodl na konání koncilu, který měl tvrdě vystoupit proti monofyzitismu, Anastasius svůj slib nedodržel a v dalším bojovém střetu Vitaliana porazil. Situaci uklidnil až nástup Justina I., který Vitaliana omilostnil a roku 520 ho dokonce jmenoval konzulem.⁸³ Úbytek nejvyšších státních úředníků mezi konzuly nedokáže zakrýt ani skutečnost, že přinejmenším tři z konzulů po roce 500 byli držiteli titulu *comes domesticorum*. Přestože jim tento titul propůjčoval významnou funkci velitele císařovy osobní stráže, příklady ze 40. let 6. století nasvědčují, že býval udělován pouze jako čestná hodnost, která svému nositeli zajišťovala především vstup do senátu.⁸⁴

Na tomto místě je zapotřebí zmínit se o jisté pozoruhodnosti, kterou konzulát zažil v tomto období a která se už nikdy neopakovala. V roce 399 jmenoval východní dvůr konzulem Eutropia, prvního kleštěnce v tomto úřadu. V Konstantinopoli zastával funkci císařova komorníka (*praepositus sacri cubiculi*) a po jistou dobu byl pravděpodobně nejmocnějším mužem na východním císařském dvoře.⁸⁵ Jeho kariéra však skončila ještě téhož

---

⁸⁰ Určitou výjimku představuje Anthemius Isidorus, konzul z roku 436, který však byl v době jmenování pretoriánským prefektem Východu. V Illyriku působil pouze v roce 424 a za významnější se dá rozhodně považovat jeho působení v prefektuře Východu. Viz též: JONES - MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire* 2, s. 631-633.

⁸¹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 161.

⁸² ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, s. 62.

⁸³ THEOFANES, *Chronographia*, s. 254.

⁸⁴ Zajímavé srovnání s tehdejší ostrogótskou Itálií, kde šlo skutečně pouze o čestný titul, podává: AMORY, Patrick, *People and Identity in Ostrogothic Italy, 489-554*, Cambridge 2003, s. 92.

⁸⁵ JONES - MARTINDALE, *The Prosopography of the Later Roman Empire* 2, s. 442.

roku, neboť proti němu spojili síly císařovna Aelia Eudoxia a *magister militum* Gainas, kteří přiměli císaře Arkadia, aby dal Eutropia popravit.⁸⁶ Císař nařídil Eutropiovo sesazení nebývale ostrým ediktem, který si našel cestu i do Theodosiova zákoníku.⁸⁷ Nijak však nevyvrátil skutečnost, že se Europiem často nechával ovlivnit. Že šlo o mimořádnou událost, dokazuje i básník Claudianus, z jehož veršů o kleštěncově konzulátu zaznívá nebývale ostrý odsudek již samého Eutropiova jmenování.⁸⁸ Další verše na podobné téma se už ale nikdy neobjevily, protože Eutropius byl prvním a zároveň posledním kleštěncem v dějinách konzulátu.

Nové, poměrně krátké období konzulátu začalo roku 566, kdy se tento úřad, neobsazovaný čtvrt století,⁸⁹ rozhodl oživit pro svou osobu císař Justin II. Jeho slavnostní průvod, který svými atributy přímo navazoval na slavnostní uvedení do úřadu posledních občanských konzulů (zvláště na Belisariovo triumfální jmenování v roce 535), položil základ téměř osmdesátileté tradici konzulátů přebíraných císaři vždy na počátku jejich vlády a v některých případech i vícekrát během ní. Rozluštit přesný důvod obnovení tohoto úřadu není vzhledem k básnické, a tedy i nadsazené povaze pramenů jednoduché. Odpověď na tuto otázku nám ale při pozorném studiu mohou poskytnout jak dřívější narativní prameny, díky nimž můžeme identifikovat společné znaky občanského a císařského konzulátu, tak i zákony přijaté za císaře Justiniána I., které reagovaly na civilní konzulát a upravovaly jeho ceremoniální povahu. Pevné zakotvení obnovené tradice, kterou si přisvojili císaři, dokazují mince vydávané k této příležitosti: obíhaly po celé říši a výrazně tak zvyšovaly všeobecné povědomí o konzulském aspektu císařské moci. Posledním císařem, který využil této možnosti, byl Konstans II., a to v roce 642. S jeho osobou se fakticky uzavřela řada římských konzulů. Úřad, který po právní stránce stále existoval, ale již dlouho nebyl formálně obsazen, zrušil svou novelou až císař Leon VI.⁹⁰ Prvky vyobrazení císařů v konzulárním oděvu však přežily i zrušení úřadu a na mincovních portrétech přetrvaly až do 11. století.

---

⁸⁶ BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire*, s. 86.

⁸⁷ *Theodosiani Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis*, ed. Mommsen, Theodore, Berlin 1905, s. 378. – „...[Eutropius] *quod divinum praemium consulatus lutulentum prodigium contagione foedavit.*“

⁸⁸ CLAUDIANUS, *In Eutropium, Liber Prior*.

⁸⁹ Posledním necísařským konzulem se roku 541 stal Anicius Faustus Albinus Basilius iunior.

⁹⁰ KAZHDAN, Alexander, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, s. 964

3. Konzulát v Justiniánově zákoníku a Novellách

3.1 Historické okolnosti Justiniánových právních kodifikací

Císař Justinián I. je právem označován za jednoho nejvýznamnějších byzantských císařů. Jeho vláda sice kladla na říši ohromné nároky – které ji výrazně oslabily a nakonec v 7. století⁹¹ přispěly k jejímu mocenskému pádu –, ale přinesla Byzanci i největší územní rozmach v jejích dějinách, během něhož obsáhla i jádro staré Římské říše. Přestože se mocenské výboje nakonec ukázaly jako dočasné a Byzanc již krátce po Justiniánově smrti přešla do trvalé defenzivy, alespoň jeden z Justiniánových výdobytků přežil a ještě řadu století ovlivňoval život v Byzanci, odkud se jeho tradice přenesla na Západ.⁹² Tímto výdobytkem byl *Codex Justinianus* a doprovodná *Digesta*, *Institutiones* a *Novellae Constitutiones*.

Doba, kterou si Justinián I. zvolil pro sepsání své kodifikace říšských zákonů, vcelku přesně vystihuje i její povahu. V období, kdy se císařští generálové úspěšně pokusili obsadit stará římská území v severní Africe a Itálii, posbírali Justiniánovi právníci staré edikty a uspořádali je do tematicky seřazené sbírky, která měla dát říši po řadě staletí jednotný a všeobecně platný zákoník. K podobnému pokusu došlo již za císaře Theodosia II., jehož právní sbírka částečně uspokojila touhu po uspořádání říšských zákonů.⁹³ *Codex Theodosianus* nicméně zůstal pouhou nástavbou starších zákoníků⁹⁴ a nevybral z nich ustanovení, která císař považoval za důležitá.

S Justiniánovým zákoníkem však dosáhlo římské právo svého vrcholu. *Codex Justinianus* už totiž obsahoval zákony ze všech tří předcházejících kompilací, a navíc ho doprovázela i učebnice pro studenty práva (*Institutiones* – čerpající hlavně ze starší učebnice Gaiovy) a sbírka výroků (*Digesta* – shrnující práce Ulpiana, Paulina a dalších významných právníků). Tyto tři práce byly právně závazné od okamžiku jejich zveřejnění.⁹⁵ První vydání

⁹¹ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, s. 75.

⁹² WOLFF, Hans Julius, *Roman Law: An Historical Introduction*, s. 4.

⁹³ Tamtéž, s. 162.

⁹⁴ Jedinými staršími kompilacemi byly *Codex Gregorianus* (pokrývající přibližně léta 130 až 290) a *Codex Hermogenianus* (především edikty tetrarchů), více k tomuto: SCHILLER, Arthur, *Roman Law: Mechanisms of Development*.

⁹⁵ SCHILLER, Arthur, *Roman Law: Mechanisms of Development*, s. 31-33.

Codexu nechal císař roku 529 prohlásit jediným platným zákoníkem a o čtyři roky později k němu přidal i *Institutiones* a *Digesta*. Justinianovu kodifikačnímu úsilí dala nám známou podobu až druhá verze *Codexu*, vyhlášená roku 534, která již obsahovala i některé Justinianovy zákony.⁹⁶ Celý soubor později začaly doplňovat další edikty, které se nestaly přímo součástí zákoníku, ale dostaly svoji vlastní sbírku (*Novellae Constitutiones*). Po právní stránce zůstala Justinianova kodifikace v platnosti do 10. století, kdy ji během vlády Leona VI. nahradila nová kompilace pojmenovaná *Basilika* (která ovšem z velké části kopírovala text všech čtyř Justinianových kodifikací).⁹⁷

Přes nezpochybnitelné postavení *Codexu* a tří zbývajících děl je už při prvním pohledu jasné, že se Justinianovo zákonodárné dílo nedokázalo úplně oprostit od chyb svých předchůdců. Opět do něj byla zapracována řada zastaralých ustanovení, která již dávno přežila svou dobu,⁹⁸ a například *Digesta* čerpala z tři sta let starých zdrojů. Svou roli v přebírání zastaralých ustanovení jistě sehrála i rychlost, s níž byla celá kodifikace zpracována.⁹⁹ Při hodnocení *Codexu* musíme mít na paměti i to, že těžiště Justinianovy originální zákonodárné činnosti spočívalo v *Novellách*. Přesto nám společně s Theodosiovým zákoníkem může sloužit jako historický pramen pro studium předcházejících staletí a dává nám nahlédnout do způsobu, jímž císařové a jejich dvůr vnímali stát a právo.

3.2 Postavení konzulů v *Codexu*

První překvapení při hodnocení *Codexu* z pohledu konzulátu nastává ve chvíli, kdy otevřeme první knihu, pojednávající o církevní organizaci a státních úřadech.¹⁰⁰ Přestože je zde věnována pozornost i tak zastaralým a slabým úřadům, jakým byl *defensor civitatis*,¹⁰¹ nenajdeme zde žádnou zvláštní kapitolu o konzulech. Při pozorném čtení první knihy nás však

---

⁹⁶ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 181.

⁹⁷ WOLFF, Hans Julius, *Roman Law: An Historical Introduction*, s. 182.

⁹⁸ BLUME, Fred H, *The Code of Justinian and its Value*, Riccobono 1938, s. 43

⁹⁹ Tamtéž, s. 43.

¹⁰⁰ Na první pohled zvláště může působit i to, že první zákony jsou věnovány právě církvi, ortodoxnímu učení a heretikům. Pokud ovšem uvážíme, jak negativní vliv na moc státu měly církevní rozpory (které se neúspěšně pokoušel vyřešit i sám Justinian I.), pochopíme, proč se problematice církve dostalo předního místa.

¹⁰¹ *Codex Iustinianus*, s. 90 – úřad, založený v této formě pravděpodobně císařem Valentiniánem I., ačkoliv se objevují názory, že první kroky k jeho zřízení podnikl již Diocletianus.

upoutá její sedmnáctý oddíl, který se věnuje vybírání ustanovení ze starodávných zákonů a obecné platnosti *Digest a Institutiones*. Zvláště nás zaujme jeho závěrečná část. Justinián zde vysvětluje, proč je právě rok 533 tím nejvhodnějším pro vydání těchto příruček. V tomto roce, kdy převzal svůj třetí a také „nejšťastnější“ konzulát,¹⁰² se totiž podle jeho slov podařilo přičlenit k říši – po Evropě a Asii – další rozlehlé území, kterým byla Libye (myšleno území někdejšího království Vandalů na severu Afriky). Opětovné zdůraznění skutečnosti, že toho roku se stal Justinián potřetí konzulem,¹⁰³ dává tušit, že právě s touto událostí spojoval své úspěchy na zákonodárném poli a rovněž úspěchy svých generálů na bojišti. Pokud rozšíříme tuto teorii i na tři části říše, které nyní císař ovládal, dostáváme obraz jakéhosi magického roku, pevně spjatého nikoliv s lety Justiniánovy vlády, nýbrž právě s konzulátem. Lze sice namítnout, že v tehdejší době stále přetrvávalo konzulární datování, a navíc pro rok 533 nebyl v Ravenně jmenován žádný konzul, ale protože závěr zákona tuto informaci již obsahuje, nezdá se pravděpodobné, že by v samotném textu plnila stejný účel, už jen vzhledem k tomu, kolikrát a v jak pozitivním světle je líčen Justinánův třetí konzulát.

Codex také ukazuje odtrženost nevyšších hodnostářů a mezi ně zařazovaných konzulů od dění mimo císařský dvůr.¹⁰⁴ Ve třicátém druhém oddílu desáté knihy císař Zeno uvolňuje všechny budoucí, současné a bývalé konzuly, pretoriánské prefekty, guvernéry provincií, patricie a senátory třídy *illustres* ze služby v městských kuriích.¹⁰⁵ Rozsah oddílu a pozornost, kterou tomuto problému věnovali císaři pozdního období, svědčí o tom, že snaha vyhnout se stále nákladnějším povinnostem spojeným se členstvím v městských kuriích byla dlouhodobým problémem. Ve stejném stylu se vyjadřuje i Justinián I., jehož zákon – na rozdíl od Zenonova – jasně stanoví hierarchii, která panovala mezi držiteli nejvyšších úřadů. Konzulát je zde zařazen na druhé místo, zatímco patricijům patří „nejvyšší pocta“.¹⁰⁶ Konzulové zde ovšem vybočují z řady jinak veskrze mladších a významnějších úřadů a titulů

¹⁰² *Codex Iustinianus*, s. 74. – „...ex tertio nostro felicissimo sancimus consulatu...“

¹⁰³ Tamtéž, s. 74. – „Bene autem properavimus in tertium nostrum consulatum et has leges edere, quia maximi dei et domini nostri ihesu christi auxilium felicissimum eum nostrae rei publicae donavit [...] tanto operi legum caput impositum est, omnia caelestia dona nostro tertio consulatui indulta.“

¹⁰⁴ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 447.

¹⁰⁵ *Codex Iustinianus*, s. 415. – „Hos autem, qui quocumque tempore patricii vel consules aut consulares facti sunt aut in posterum fuerint, aut magistri militum vel praefecti praetorio Orientis vel Illyrici vel urbis administrationem in actu positi quandoque gesserunt aut postea gesserint, omnimodo cum facultatibus suis et post eam dignitatem progenitis filiis a curiarum nexibus vel onere decernimus liberari.“

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 415. – „Si quis igitur vel summum patriciatus honorem fuerit consecutus, sive infulis consultatus honorarii aut ordinarii fuerit ampliatus, ut vel consul vel consularis efficiatur.“

a jejich zařazení mezi osoby osvobozené od kuriálních povinností působí spíše dojmem snahy najít pro ně místo v době, kdy se stávali anachronismem.

Zvláštní edikty věnované výhradně konzulům najdeme až na samém konci *Codexu*, konkrétně ve třetím oddílu dvanácté knihy, pojmenovaného „*O konzulech a tom, že nemají ze svého majetku rozhazovat peníze, a také o prefektech, velitelích vojska a patricijích.*“¹⁰⁷ Přes precizní definici oddílu jde o nesourodou směs vyhlášení, která přinášejí konzulům především omezení.

První článek, původně vydaný císaři Theodosiem II. a Valentiniánem III., se věnoval čestnému pořadí konzulů. V souladu se starými zvyklostmi potvrzoval, že pořadí bývalých konzulů určuje doba, kdy se poprvé ujali úřadu. Pokud některý z nich převzal konzulát dvakrát, nic se tím nemění, neboť „*opětovné právo honosit se svazky (míněny fasces) často skutečně potvrzuje klady osobnosti, ale nepřidává na hodnosti, neboť žádné vyšší již není.*“¹⁰⁸ Svá vlastní slova ovšem částečně vyvracel již následujícím ustanovením, které před konzuly stavělo patricije. Před dřívějšího konzula by se tak mohl dostat i konzul pozdější, pokud by se stal patricijem. Kdyby ovšem obdrželi patriciát oba, opět by se na předním místě ocitl ten z konzulů, který se jím stal dříve.¹⁰⁹

Druhý článek znamenal pro konzulát fakticky největší omezení, neboť zakazoval lidem jmenovaným do tohoto úřadu zbytečně rozhazovat peníze během nástupního procesí a odůvodňoval tento krok následovně: „*Obnovili jsme starodávnou úctu konzulského úřadu, aby se kolem našeho čestného místa mohli scházet lidé naplnění úctou a nikoliv hamižností a aby mohli spatřit ctihodný oděv našich otců a přešťastné starodávné znaky bez jakékoliv touhy po zisku.*“¹¹⁰ Císařové Valentinián III. a Marcianus dále určili, že místo rozhazování

---

¹⁰⁷ *Codex Iustinianus*, s. 454. – „*De consulibus et non spargendis ab his pecuniis et de praefectis et magistris militum et patriciis.*“

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 454. – „*...repetiti etenim fasces virtutes saepe meriti comprobant, non augent, quia nihil est altius dignitate.*“

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 454. – „*Quod si quis prior consul posteriori consuli eidemque patricio posthabitus patriciatum postea consequatur, vinci eum oportet qui prior meruit patriciatum, postquam iste honore patriciae dignitatis decoratus est.*“

¹¹⁰ Tamtéž, s. 454. – „*Ordinem consulatus ad antiquam reduximus sanctionem, ut sellam nostram honoris merito, non rapiendi studio populorum agmina sectarentur ac lucrandi cupiditate deposita venerabilem parentum habitum et felicissima antiquitatis ornamenta conspicerent.*“

peněz mají konzulové věnovat sto liber zlata na opravu městských akvaduktů. Sám text zákona neumožňuje určit, zda šlo o Řím, nebo Konstantinopol („*tohoto nejvýznačnějšího města*“¹¹¹ ukazuje, že tím nebyla myšlena obě), ale protože byl adresován Flaviu Sporaciov, který působil na východním dvoře jako *comes domesticorum peditum* a roku 452 byl právě tam jmenován konzulem, můžeme předpokládat, že šlo o Konstantinopol. Nasvědčovaly by tomu i další zákony, které byly přijaty později. Procesí, které konzulové podnikali po svém jmenování, ale prakticky vzato znamenalo jedinou příležitost, jak mohli proniknout do povědomí konstantinopolských obyvatel, a pokud jim císař i přes proklamovaný pokus o kultivaci úřadu omezil možnost nakládat s jejich penězi, připravil je tak s výjimkou her o jednu z mála příležitostí zanechat stopu ve vědomí lidí.

Jedním z takových ustanovení byl i třetí článek, převzatý ze zákona císaře Zenona, který ukládal povinnost vynaložit sto liber zlata i osobám, které dosáhly pouze čestného konzulátu, a výrazně je tak zatěžoval dodatečnými náklady.¹¹² Právo pořádat konzulární hry, které však již byly tak drahé, že část nákladů hradil dvůr, zůstalo pouze konzulům označovaným jako *ordinarii*.¹¹³ Podstatnější byla ovšem první polovina článku, která určovala, že patricijem se může stát pouze osoba, která předtím držela úřad konzula, pretoriánského prefekta Východu nebo Illyrika, městského prefekta, představeného císařských kanceláří nebo vrchního velitele vojska.¹¹⁴ Tím fakticky završovala proměnu starodávného *cursus honorum*, na jehož vrcholu stával konzulát. Ten byl vystřídán titulem patricije coby nejexkluzivnější pocty vyhrazené pouze úzce definovanému okruhu lidí. Zákon ovšem není zajímavý pouze z hlediska konzulátu, ale potvrzuje i to, co bylo řečeno již v předchozí kapitole. Ve výčtu osob, které se mohou stát patriciji, prohlašuje: „*Nikdo, kdo předtím nedržel pretoriánskou prefekturu nebo tu illyrskou*“.¹¹⁵ Zákon velice dobře ilustruje, jak výrazně převyšoval úřad pretoriánského prefekta Východu tentýž úřad v Illyriku, a to se všemi důsledky, včetně počtu prefektů, kteří se ve své funkci stali zároveň konzuly.

---

¹¹¹ *Codex Iustinianus*, s. 454. - „*Huius amplissimae urbis*.“

¹¹² Tamtéž, s. 454.

¹¹³ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 117.

¹¹⁴ *Codex Iustinianus*, s. 454. - „*Nemini ad sublimen patriciatus honorem, qui ceteris omnibus anteponitur, adscendere liceat, nisi prius aut consulatus honore potiatur aut praefecturae praetorio vel illyrici vel urbis administrationem aut magistri militum aut magistri officiorum, in actu videlicet positus, gessisse noscatur, ut huiusmodi tantum personis sive adhuc administrationem gerendo seu postea liceat (quando hoc nostrae sederit maiestati) patriciam consequi dignitatem*.“

¹¹⁵ Tamtéž, s. 454.

Čtvrtý a poslední článek, který se týká konzulátu, rovněž pochází z doby císaře Zenona. Věnuje se podmínkám, za nichž mohou někdejší čestní konzulové přebírat skutečný konzulský úřad, a ne pouze titul, ačkoliv v tehdejší době se už fakticky lišily pouze konzulárními hrami a eponymitou *consules ordinarii*. Zeno stanovil, že pokud bude do úřadu konzula jmenován člověk, který předtím získal titul čestného konzula, nemusí už podruhé platit sto liber zlata na opravu městských akvaduktů a jeho procesí se nemá nijak lišit od toho, na nějž mají právo normální konzulové.¹¹⁶ Tím vyrovnává podmínky mezi čestnými konzuly a *ordinarii*, ale nezastavuje se pouze u toho. V další části oddílu totiž prohlašuje, že pokud čestný konzul získá skutečný konzulský úřad, znamená to totéž, jako kdyby by se v tu chvíli stal konzulem podruhé. Podle toho mu bude náležet čestné pořadí mezi bývalými konzuly, odůvodněné tím, že nepůjde o poctu, kterou získal poprvé.¹¹⁷

3.3 Postavení konzulátu v Justiniánových *Novellách*

Jak již bylo zmíněno v úvodu do Justiniánova zákonodárství, jeho poslední část – *Novellae* – představuje oproti *Codexu* skutečně „živé“ právo, které vypovídá o Justiniánových představách o státním uspořádání. Mezi *Novelly*¹¹⁸ řadíme zákony, které vydal Justinián I. od roku 534, kdy vstoupila v platnost přepracovaná verze *Codexu*. V doplňující legislativní činnosti ovšem pokračovali i jeho nástupci, a tak v *Novellách* nacházíme i edikty císařů Justina II. a Tiberia II., které nám poskytují cenné informace zejména ohledně datace a titulů, které tito císaři převzali. Oproti většině ustanovení *Codexu* nás zaujme i forma nových zákonů: jsou obsáhlejší, méně útržkovité a mnohem bohatěji prostoupené květnatými řečnickými obraty.

---

¹¹⁶ *Codex Iustinianus*, s. 454. – „*Hoc etiam observando, ut huiusmodi consul nec centum libras auri aqueductibus huius inclitae civitatis pro tenore sacrae constitutionis praebendas, quas cum esset consularis praestiterat, consul postea creatus persolvere denuo compellatur.*“

¹¹⁷ Tamtéž, s. 454. – „*...consularibus omnibus, qui iam facti sunt vel postea fuerint, procedendi quoque et re ipsa per annum gerendi consulatus, impetrato videlicet principali iudicio, legitimam tribui facultatem, ita ut acta quam meruerint processione non novum aliquid vel quod nondum habeant adipisci.*“

¹¹⁸ Přestože většina těchto nových zákonů již byla formulována v řečtině, v níž se pro ně používá termín „*Νεαπαί*“, rozhodl jsem se kvůli jednotné terminologii používat latinský název.

Z pohledu konzulátu nás zaujmou především tři *Novelly*, které upravují jeho postavení. Konkrétně jde o čtyřicátý sedmý, šedesátý druhý a stý pátý výnos. Přestože v edicích jsou obvykle řazeny daleko od sebe, jejich původ můžeme hledat v poměrně krátkém období po roce 536, kdy se císař tomuto tématu věnoval nejvíce. Jeho zájem o konzulát vyvěral ze soudobých událostí, které mu ukázaly, že přes pouhou dekorativní povahu tohoto úřadu jsou jeho vnější znaky stále přitažlivé a je na ně zapotřebí reagovat v souladu s císařskou politikou absolutní vlády, kterou praktikovali římsí panovníci již tři sta let.¹¹⁹ Zajisté nás upoutá i to, že všechny tři edikty reagují na ustanovení *Codexu*, a to již krátce poté, co vstoupil v platnost. Můžeme je tak jistým způsobem považovat za důkaz, že výnosy shromážděné v *Codexu* již v řadě případů nepředstavují pro tehdejší dobu „živé“ právo.

První a pravděpodobně nejméně revoluční, přesto však důležité změny pro konzulát přinesla *Novella 62*, který bezprostředně reaguje na výnos císaře Zenona o možnostech získání patriciátu a o pořadí osob u dvora. Justinián I. ve svém ediktu pozměňuje hned několik ustanovení, z nichž ovšem ne všechna mění faktický stav věcí, ale sladují teorii s praxí. Jde především o ustanovení prefekta Konstantinopole prvním mužem senátu, který má předsedat jeho zasedáním.¹²⁰ Po teoretické stránce tak došla zákonného naplnění praxe, kdy v čele senátu formálně stál první z konzulů, který se svého úřadu ujal nejdřív (*princeps senatus*),¹²¹ ale fakticky ho řídil prefekt hlavního města. Teprve po něm následovali v pořadí hodností patriciové, současní a bývalí konzulové a další státní úředníci. O několik řádů důležitější je ovšem další ustanovení rušící podmínku vyjádřenou ve výnosu císaře Zenona, podle níž mohl hodnost patricia získat pouze člověk, který byl v minulosti konzulem, pretoriánským prefektem, velitelem vojska, městským prefektem nebo představeným císařských kanceláří. Justinián I. nyní rozšířil okruh možných kandidátů na všechny příslušníky senátorské třídy *illustres*, která nebyla ani zdaleka tvořena pouze nejvyššími státními úředníky, ale také starými senátorskými rody, jež přesídlily z Říma do Konstantinopole.¹²² Patriciát se tak stal dostupnějším pro mnohem širší spektrum zájemců a konzulát kvůli tomu přišel o další část své prestiže, kterou jeho držitelům zajišťovala příslušnost k nejužší vrstvě dvorských hodnostářů. Tendenci rozšiřování nejvyšší senátorské vrstvy při současném poklesu jejího významu potvrzuje i třetí část Justiniánova zákona, která

¹¹⁹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 20.

¹²⁰ *Novellae*, s. 333. – „...*sancimus praesulem quidem amplissimi senatus (secundum quod sibi antiquissimae series memoriae vindicat) urbicariam esse praefecturam et primam sedem ei dedicari.*“

¹²¹ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 317.

¹²² TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 40.

se týká jmenování osob do úřadů za účelem jejich pozdějšího pozvednutí do senátu. V tomto případě je jmenovaný povinen uhradit pouze třetinu poplatku, který obvykle musí takoví uchazeči složit.¹²³ Řady senátorů se tak staly mnohem prostupnější. Přispělo k tomu i rozšíření čestných titulů, ve které se proměnily někdejší významné úřady. Patřily však mezi ně i tituly odvozené od dosud fungujících úřadů (například již dříve zmíněný *comes domesticorum*).

Pokud nepočítáme dvanáctou knihu *Codexu* a její ustanovení týkající se konzulů, pak jediným zákonem věnovaným specificky tomuto úřadu byla *Novella 105*, vydaná roku 537. Ze tří ediktů týkajících se konzulátu byla nejrozsáhlejší a pravděpodobně nejvýrazněji reagovala na poměry, které panovaly v době jejího vydání. Přesto začínala poměrně dlouhým úvodem, který nastiňuje původ úřadu konzula a jeho roli v republikánské vládě. Současně ale vyjadřovala obavu, že vzhledem k rostoucím nákladům, s nimiž se konzulové musejí potýkat, jednou tento pojem vymizí z Říma, s nímž byl spojen posledních tisíc let.¹²⁴ Justinián I. se proto rozhodl učinit přítrž přílišné marnivosti konzulů a omezit jejich výdaje, o což se už v jednom ze svých zákonů pokusil císař Marcianus.¹²⁵ Přesto se některým konzulům podařilo získat výjimku, které pak podle Justiniána využili k „*nezměrnému mrhání penězi*“¹²⁶, což měl podle svých slov v úmyslu tímto zákonem změnit. Zavedl proto omezení jejich výdajů a stanovil, že napříště budou podléhat císařově kontrole. Částečně jim to vynahradil obecným povolením rozhazování mincí během nástupního procesí, které však napříště měly být pouze ze stříbra.¹²⁷ To však neznamenovalo, že by konzulové byli povinni nějaké mince vůbec rozhazovat. Vše mělo záležet pouze na konzulově svobodném rozhodnutí. Zlaté mince směl napříště házet obyvatelům Konstantinopole při průvodech pouze císař.¹²⁸ Tato omezení se

---

¹²³ *Novellae*, s. 333. – „*Sin vero dignitate donare quosdam voluerimus, illa tamen voluntate ut ilico in senatum eos transferamus, eos tantummodo tertiam partem sportularum praestare sancimus, ut et dignitate gaudeant et magnum non sentiant detrimentum; aliis videlicet omnibus in provectionibus suis in solidum consuetudines praestantibus.*“

¹²⁴ Tamtéž, s. 333. – „*Quia igitur videmus periclitari consulum nomen, quod ex temporibus ita prolixis et ad millesimum prope annum veniens cum Romanorum republica pullulavit...*“

¹²⁵ *Codex Iustinianus*, s. 454.

¹²⁶ *Novellae*, s. 501. – „*...largitatem ultra terminum celebrarunt.*“

¹²⁷ Tamtéž, s. 501. – „*Hoc sinimus eos spargere in his quae vocantur miliarisia et in melis et in caucis et quadriangulis et talibus...*“

¹²⁸ Tamtéž, s. 503 – „*Aurum enim spargere revolvatur imperio, cui soli etiam aurum contemnere praestat fortunae fastigium.*“

vztahovala i na manželku konzula, a pokud nebyl ženatý, pak na jeho matku, ale ne už na sestru ani jiné ženské příbuzné.

Kromě omezení výdajů konzulů je *Novella 105* důležitá i v tom, že přesně a podrobně vypočítávala „*sedmero procesí*“¹²⁹, které měl konzul uspořádat na své vlastní náklady po převzetí úřadu. První procesí, které se konalo o lednových Kalendách po převzetí jmenovací listiny, dostávalo svému jménu a zůstávalo pouze slavnostním průvodem, na nějž se výše zmíněná omezení rozhazovačnosti konzulů vztahovala především. Druhou událostí byly závody koňských spřežení v cirku, označované jako „*mappa*“¹³⁰, po nichž následovaly závody zvířat. Oslavy čtvrtého dne¹³¹ měly probíhat ve znamení souboje se zvířaty, zatímco pátý patřil divadelním představením a scénkám.¹³² Šestý den se opět konaly závody v hippodromu a sedmého dne oslavy končily další průvodem. Celý zákon uzavíral poměrně dlouhý doslov, který stojí za důkladnější rozbor. Především nás upoutá jeho mimořádná délka, neboť tvořil téměř třetinu zákona. Řada císařových rozhodnutí (například omezení rozhazování peněz při průvodu na stříbrné mince) se zde opakovala, stejně jako apel na budoucí konzuly, aby se císařův zákon nesnažili obcházet či porušovat, protože v tom případě by je čekala pokuta sto liber zlata.¹³³ Císař se v něm zaštitil vyššími morálními hodnotami a zájmem o blaho poddaných, protože právě ti při konzulárních průvodech často přicházeli ke zranění.¹³⁴

Pro pochopení tohoto zákona je nezbytné vnímat ho v kontextu období, kdy vznikl, a události, na kterou reagoval. Dva roky před jeho vydáním totiž slavil svůj triumf (čest, které se už po pět století dostávalo pouze císařům¹³⁵) a s ním spojený nástup do úřadu konzula Belisarius, dobyvatel severu Afriky. Jeho konzulát, o němž bude řeč i později, vešel do paměti lidí jako nesmírně slavná událost, během níž se nedalo mluvit o žádné uměřenosti. Právě to mohlo hrát roli v Justiniánově rozhodnutí pevně vymezit konzulské výdaje a veřejná

---

¹²⁹ *Novellae*, s. 503. – „*Septem processiones*“; zjednodušeně též v literatuře „konzulární hry“

¹³⁰ Tento název je odvozen od *mappy*, jednoduchého kusu látky, který konzulové vzhazovali do hippodromu na znamení začátku závodu. Postupně se spolu s žezlem a specifickým oděvem stal jedním z definujících vnějších atributů konzulského úřadu.

¹³¹ Doslova „*μόνοήμερα*“, tedy to, co trvá pouze jeden den.

¹³² Označení „*πόρνοι*“ dává tušit, že povaha těchto představení byla především lascivní.

¹³³ Stejně množství, které měli konzulové při nástupu do úřadu věnovat na opravu městských akvaduktů.

¹³⁴ *Novellae*, s. 503. – „*Videbamus enim eos contententes quidem et malis innumeris implentes alterutros occasione sparsorum et ab eis abreptorum*.“

¹³⁵ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 185.

představení. Tato teorie působí věrohodněji při pohledu do soudobých pramenů, které si Belisariova konzulátu všímají v mnohem větší míře než Justiniánova působení v tomto úřadě.¹³⁶ Belisarius totiž svého císaře zastínil tím, že kromě obvyklého procesí a her nabídl nabídl konstantinopolskému lidu naprosto ojedinělý zážitek – podělil se s ním o část bohaté kořisti ze své výpravy do severní Afriky.

Důvod, proč Justinián takto omezil výdaje konzulů, můžeme rovněž hledat v době, která předcházela jeho samostatné vládě. V roce 521, kdy Justinián poprvé převzal konzulát ještě jako pouhý budoucí nástupce trůnu, se konaly údajně nejnákladnější hry, jaké kdy kterýkoliv východní konzul uspořádal, a sám Justinián na ně vynaložil přes čtyři tisíce liber zlata, bezpochyby ve snaze zastínit všechny své předchůdce.¹³⁷ Belisariův spektakulární průvod, který se tomu Justiniánovu přinejmenším vyrovnal, poskytl císařovi poměrně dobrou záminku, proč omezit výdaje úřadu, v němž „někteří lidé začali vynakládat přemrštěné peníze, aby dokázali své postavení“.¹³⁸ Tuto teorii můžeme podepřít srovnáním data vydání výše zmíněného zákona, roku Belisariova triumfálního průvodu a skutečnosti, že po Belisariovi nebyl další dva roky jmenován v Konstantinopoli žádný konzul. Poměrně krátká časová prodleva mezi všemi těmito událostmi spojená s důkazy narativních pramenů¹³⁹ dává tušit, že nejde o náhodu.

Na první pohled nejméně významná, avšak ve vztahu ke konzulátu zřejmě nejradikálnější změna v celém Justiniánově zákonodárství přišla s *Novellou 47*, která se týkala oficiální datace. Odvolávala se na dávno zesnulé císaře, kteří pozvedli Řím k novému rozmachu¹⁴⁰ a tvrdila, že by proto měli být v datační formuli zmiňováni i panovníci.¹⁴¹ Datační formule totiž doposud sestávala pouze ze jmen konzulů, kteří v daný rok převzali svůj úřad, z měsíce a ze dne vztaženého k jednomu z pevných bodů římského kalendáře (Kalendy, Nony, Idy). Od nynějška měla být každá datace doplněna i o rok vlády konkrétního

---

¹³⁶ Viz příloha A.

¹³⁷ CAMERON – SCHAUER, *The Last Consul and His Diptych*, s. 140.

¹³⁸ *Novellae*, s. 503. – „*Paulatim vero quidam ita sumptuose causam aggressi sunt, ut suam quidem ederent magnanimitatem...*“

¹³⁹ PROCOPPIUS, *Anecdota*, ed. Dewing, Henry B., s. 305.

¹⁴⁰ *Novellae*, s. 283. – „*Sive etiam tertia principia sumat quilibet imperii, Caesarem maximum et Augustum pium et ita rempublicam nobis inveniet hanc quae nunc est valentem, sitque immortalis ab illis procedens.*“

¹⁴¹ *Novellae*, s. 283. – „*Erit ergo absurdum in documentis et his quae in iudiciis aguntur et absolute in omnibus, in quibus memoria quaedam fit temporum, non imperium his praeponi.*“

císaře a o indikci, a to s okamžitou platností, počínaje Justiniánem. Tato změna se netýkala pouze tradiční „římské“ datace pomocí konzulů, ale i všech ostatních datačních systémů, jejichž existenci Justinián připouštěl.¹⁴² Za všechny jmenujme například Diokleciánovu éru, která začínala rokem 248, alexandrijskou éru, počínající rokem 5492/3 před Kr.,¹⁴³ či stále ještě používanou seleukovskou éru, jejíž začátek ležel v roce 311 před Kr. V této souvislosti Justinián vyjádřil přesvědčení, že jeho zákon na tomto zvyku nic nezmění, pouze ho zpřesňuje, a to za stejných podmínek, jaké platily pro konzulární datování.

Přestože se tato změna může zdát na první pohled nevýznamná, její dosah si uvědomíme, pokud se podíváme, kolik staletí konzulární datování přečkalo. V nezměněné podobě se udrželo od ustanovení římské republikánské vlády, přežilo její pád, pokračovalo po starém způsobu i během císařství, a nenarušila ho dokonce ani krize ve 3. století nebo ustanovení systému dominátu. Jedno z ustanovení *Codexu*, vyňaté z doby Konstantina I., mluví v tomto ohledu jasně: „*Pokud nebude některý z reskriptů určených jednotlivcům opatřen datem a jmény konzulů, pozbývá platnosti.*“¹⁴⁴ Šlo o první změnu v římské formě datace po řadě staletí, která ukázala, že úřední písemnosti lze datovat i jinak než dosud. Nemůžeme však říct, že tento zákon zcela odsunul do pozadí konzulární způsob datování. Ještě v roce 563, tedy dvacet dva let po jmenování posledního konzula, nacházíme na konci *Novelly 141* dataci: „*Vydáno dvanáctého dne po červnových kalendách, třicátého sedmého roku vlády císaře Justiniána a dvacet dva let po konzulátu Anicia Basilia.*“¹⁴⁵ Konzulární datování nevyumizelo dokonce ani za Justiniánových nástupců a poslední zmínka v byzantských pramenech se k němu váže až v 7. století, kdy císař Konstantin IV. mluví o roce 666 jako o „*čtyřiaadvacátém roce po konzulátu našeho otce*“.¹⁴⁶

---

¹⁴² GRUMEL, Venance, *Traité d'Erudes Byzantine*, Paris 1958, s. 36

¹⁴³ Ze tří zmíněných způsobů datace jde o první kalendář, který se způsobem propočtu svého počátku – stvoření světa – blíží byzantské éře, jejíž používání bylo uzákoněno až později.

¹⁴⁴ *Codex Iustinianus*, s. 76. – „*Si qua beneficia personalia sine die et consule fuerint deprehensa, auctoritate careant.*“ V Theodosiově zákoníků nacházíme toto ustanovení dokonce hned na prvním místě.

¹⁴⁵ *Novellae*, s. 704. – „*Dat. XII. kal. Iun. CP. imp. dn. Iustiniani pp. Aug. anno XXXVII. pc. Basiliū vc. anno XXII.*“

¹⁴⁶ GRUMEL, Venance, *Traité d'Erudes Byzantine*, s. 36. – „*Anno XXIV post consulatum patris nostri.*“

3.4 Souhrnné hodnocení Justiniánova zákonodárství ve vztahu ke konzulům

Z výše uvedených ustanovení je zřejmé, že konzulát se z hlediska zákonodárství ocitl na ústupu. Svůj exkluzivní význam začal ztrácet už se zavedením titulu *patricia* Konstantinem I.¹⁴⁷ Následné omezování povolených výdajů a zavedení čestného konzulátu císařem Zenonem¹⁴⁸ pak způsobily, že pro aristokraty tento úřad již zdaleka nepředstavoval tak žádanou pozici jako dříve. Z ustanovení *Codexu Justinianus* a *Novell* vyplývá, že císaři si byli vědomi popularity, které se konzulové těšili především v souvislosti s pořádáním tradičních her. Pokud si navíc uvědomíme, že v Byzanci povstala řada bývalých konzulů proti císařské vládě,¹⁴⁹ pochopíme tak zvláště v případě Justiniána I. jeho neochotu poskytnout ambiciózním osobám příležitost k získání přízně mas.¹⁵⁰ Z právního pohledu se Justiniánův *Codex* a *Novelly*, jež byly první takto široce pojatou a zároveň uskutečněnou kodifikací, staly posledním podkladem, na němž konzulát v praxi fungoval a který určoval povahu tohoto úřadu až do jmenování fakticky posledního konzula v roce 642.

---

¹⁴⁷ KAZHDAN, Alexander, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991, s. 1600.

¹⁴⁸ CAMERON – SCHAUER, *The Last Consul and His Diptych*, s. 140.

¹⁴⁹ Během vlády císaře Zenona to byli bývalí konzulové Basiliscus, Illus a Trocundus a proti Anastasiovi I. Zenonův bratr Longinus. Během povstání *Nika* také dav prohlásil císařem Hypatia, konzula z roku 500, který byl synovcem Anastasia I.

¹⁵⁰ CAMERON – SCHAUER, *The Last Consul and His Diptych*, s. 141.

4. Konzulát v pozdějších právních kodifikacích

Justiniánovo zákonodárné dílo nepochybně představovalo vrchol kodifikačních snah pozdních římských císařů, ale už sama jeho povaha naznačovala, že dříve či později bude muset doznat proměny. *Codex* obsahoval řadu zastaralých ustanovení a sama *Digesta* představovala kompilaci zdrojů ze 2. století. Kromě toho začaly postupem času přibývat dodatečné zákony dalších císařů, které byly zařazovány k *Novellám*, a na původně přehledně uspořádaný *Codex* se nabalovaly další a další „přílepy“. ¹⁵¹ Praktické použití zákoníku navíc komplikovala skutečnost, že byl z větší části formulován v latině – tedy v jazyce, který se ve východní říši omezoval spíše na prostředí vyšších vrstev a státního úřednictva. V soudnictví se zběhlost v latině zpočátku považovala za samozřejmost, ale od 7. století začala znalost tohoto jazyka v Byzanci silně upadat, ¹⁵² a tak se zákoník, který byl zastaralý již v době svého vzniku, stával stále méně srozumitelným.

V období, které nastalo po definitivní proměně starověké říše ve středověký řeckojazyčný stát, se uskutečnily další dva pokusy o novou kodifikaci zákonů. První lze datovat do let 739 až 741, do období vlády Leona III. a Konstantina V., jejichž jménem byla vydána *Ekloga*. ¹⁵³ Jejím cílem bylo zjednodušit složitý styl Justiniánova *Codexu* a přiblížit ho tehdejší právní praxi a potřebám doby. Tomu odpovídal i jazyk *Eklogy*: nový zákoník byl napsán v řečtině. ¹⁵⁴ Při pozorném čtení nás však upoutá velké množství termínů přejatých z latiny, v nichž se odráží někdejší dominance latinskojazyčného zákonodárství. Přes veškerou snahu však *Ekloga* Justiniánův zákoník nenahrazovala, pouze ho pozměňovala, což je patrné již při pohledu na výčet témat, jimž se věnovala. Zaměřovala se především na soukromé a rodinné právo, na vztah k otrokům a na obchodní záležitosti, tedy na nejčastější soudní agendu. ¹⁵⁵ O konzulátu ani dalších oficiálních institucích v ní nenajdeme žádnou zmínku.

Zajímavější je pohled na zákoník Leona VI., nazvaný *Basilika*. Tento kodex je oproti *Ekloze* o poznání obsírnější a věnuje se prakticky všem oblastem života v Byzanci, podobně

---

¹⁵¹ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 258.

¹⁵² Tamtéž, s. 258.

¹⁵³ BURGMANN, Ludwig, *Ecloga*, s. 10.

¹⁵⁴ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, s. 110.

¹⁵⁵ WOLFF, Hans Julius, *Roman Law: An Historical Introduction*, s. 181.

jako Justiniánův *Codex* a další zákony, které nahradil.¹⁵⁶ Šedesát knih *Basiliky* obsáhlo celé Justiniánovo zákonodárné dílo a upravilo ho do podoby srozumitelné právníkům od 9. století dále, mimo jiné i díky jeho překladu do řečtiny. Přes proklamovanou snahu odstranit ze zákoníku zastaralá ustanovení jich však v textu nacházíme více než dost. Je to patrné na příkladu státních institucí. *Basilika* pacovala s hodnostmi, které již v 9. století neexistovaly. Za všechny můžeme jmenovat pretoriánské prefekty nebo řadu provinciálních úředníků, jejichž provincie (které již před staletími nahradila *themata*) dávno obsadili Arabové.¹⁵⁷ Při jakémkoliv posuzování *Basiliky* proto musíme mít na paměti, že některá ustanovení se mohla vyskytnout již v dřívějších zákonících a její tvůrci je jednoduše převzali.

Tento případ platí i pro konzulát. Oproti *Codexu* Justiniána I. sice v *Basilice* najdeme oddíl věnovaný konzulům na mnohem výraznějším místě – v šesté knize, před všemi státními hodnostáři a úředníky –, ale text, který je jim věnován, má velice omezený rozsah. Celý konzulát odbyl pouhými třemi odstavci,¹⁵⁸ navíc doslova převzatými z *Codexu*. První odstavec se týkal propouštění otroků. Druhý stanovil podmínky, za jakých lze získat titul *patricia*, který byl nadále vyhrazen konzulům, pretoriánským prefektům, velitelům vojska a konstantinopolským prefektům. Třetí odstavec řešil postavení konzulů, kteří po odchodu z úřadu nezískali žádnou jinou hodnost. Rozhodl, že i v tomto případě mají právo nadále se nazývat konzuly.¹⁵⁹ O pouhém formálním převzetí těchto článků z Justiniánova *Codexu* a o jejich zastaralosti svědčí i nevelký rozsah daného textu: omezuje se na pouhých dvacet článků, z nichž jen málokterý přesahuje dvě věty. Za pozornost stojí i skutečnost, že společně s konzuly jsou do tohoto oddílu řazeni dva další hodnostáři, jejichž funkce tehdy již dlouho neexistovaly, a to prokonzulové a legáti.¹⁶⁰ Stejně jako v případě konzulů jsou ustanovení o prokonzulech a legátech extrémně zastaralá, jak je patrné z osmnáctého článku: „*Prokonzul*

---

¹⁵⁶ SCHILLER, A. Arthur, *Roman Law: Mechanisms of Development*, s. 61.

¹⁵⁷ *Basilicorum libri LX*, ed.: Heimbach, Gustav, s. 17 – *Basilika* zde zmiňuje dokonce i vikáře, jejichž pozice byla zrušena již Justiniánem I., ovšem nikoliv

¹⁵⁸ *Basilicorum libri LX*, ed.: Heimbach, Gustav, s. 150 – konkrétně jde o Knihu šestou, 2. oddíl, odstavce 1 – 3.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 150 – „Υπατος δύναται καὶ ἔμπρακτος γενέσθαι καὶ γενόμενο ὕπατος καὶ πανσάμενος τῆς ὑπατείας μὴ λαμβανέτω ἕτερον ἀξίωμα, ἀλλ' ἐπιμένετω ὕπατος λεγόμενος.“

¹⁶⁰ Podle pravomocí jim daných a zařazení do jedné skupiny s konzuly a prokonzuly je pravděpodobné, že jde o tzv. proprétorské legáty, kteří plnili v provinciích podobnou funkci jako prokonzulové.

odloží před průchodem hradbami Říma své imperium.“¹⁶¹ Tyto i některé další články dokazují, že snaha zmírnit zastaralost Justiniánova *Codexu* nebyla dovedena do konce.

Tento problém měly opět vyřešit novelizace, které Leon VI. vydával po sepsání *Basiliky*.¹⁶² Opakoval tak postup císaře Justiniána I., který způsobil, že se říše řídila ne zcela moderním zákoníkem a dodatečnými ustanoveními, v nichž nepanoval jasně daný pořádek. Oproti Justiniánovým *Novellám* však jde o výrazně kratší zákony, většinou adresované Stylianu Zautzovi, významné postavě doby Leona VI. a otci císařovi milenky a pozdější manželky Zoe, který coby *logothetes tou dromou* fakticky řídil mocnou císařskou byrokracií.¹⁶³ Mezi těmito zákony nacházíme jeden, který definitivně ukončil život konzulátu.

Text Novelly 94, kterou císař Leon VI. zrušil úřad konzula, je poměrně krátký, ale obsahuje řadu zajímavých prvků. Pokud ho srovnáme například s dřívějšími zákony Justiniánovými, zjistíme, že záměr zrušit konzulát je jasně naznačen už na samém začátku zákona a zdůvodnění tohoto kroku následuje až poté (oproti *Novellám* Justiniána I., kde císařovy cíle následují až po rozvláčné předmluvě). Novela poměrně přesně definuje tehdejší pozici konzulátu, který „v současné době již není upotřebitelný“,¹⁶⁴ a proto jej císař hodlá zrušit. Připomíná, že konzulát býval úřadem těšícím se velké vážnosti, ale protože se někteří jeho držitelé dopouštěli neuměřenosti v rozdávání darů, dřívější zákon tuto rozhazovačnost omezil.¹⁶⁵ Zajímavější je ovšem motivace, která Leona VI. vedla ke zrušení tohoto úřadu. Konzulát, který se podle něj stal pouhou formalitou, údajně začal být pro konzuly tak finančně náročný, že si nemohli dovolit další výdaje ve prospěch ostatních, protože měli sotva dostatek prostředků pro vlastní potřeby.¹⁶⁶ Vzhledem k tomu, že poslední občanský konzul byl jmenován roku 541 a od té doby přebírali konzulát pouze císaři, zdá se toto odůvodnění přinejmenším podivné. Vysvětlení je však nasnadě, když si uvědomíme, že zákoník Leona VI. je především přepracovaná verze Justiniánova *Codexu*. Pokud tuto paralelu rozšíříme i na

---

¹⁶¹ *Basilicorum libri LX*, ed.: Heimbach, Gustav, s. 152. - „Τὴν πόλιν τῆς Ρώμης εἰσιὼν ὁ ἀνθύπατος ἀποτίθεται τὸ κράτος.“

¹⁶² Řeckým názvem „Διατάξεις“.

¹⁶³ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 466.

¹⁶⁴ *Corpus Juris Civilis. Recognoverunt Brevibusque Adnotationibus Criticis Instructi Coeptum*, ed.: Kriegel, Albert – Osenbrüggen, Eduard, Leipzig 1849, s. 823. - „Ὡς κατὰ μηδὲν ἐν τῷ παρόντι τῇ πολιτείᾳ προσήκοντα.“

¹⁶⁵ Jasná parafráze Justiniánovy Novelly 105, která se tímto tématem obsírně zabývá.

¹⁶⁶ *Corpus Juris Civilis*, ed.: Kriegel – Osenbrüggen, s. 823 - „Καὶ τῶν εἰς τοῦτο προϊόντων οὐχ ὁπως ἐτέεις ἱκανῶν ὄντων ἀλλὰ μηδὲν ἑαυτοῖς ἐνίοτε ἀρχεῖν δυναμένων.“

historické souvislosti, skutečně zjistíme, že řada konzulů měla při nástupu do úřadu potíže s náklady na konzulární hry¹⁶⁷ a Justinián I. se to svými zákony pokusil napravit. Jestliže si navíc uvědomíme zastaralost ustanovení o konzulátu v *Basilice*, můžeme z toho vyvodit, že se Leon VI. rozhodl na tento anachronismus reagovat rovněž anachronicky a spojit své řešení s dobou, která poskytovala nejlepší záminku ke zrušení konzulátu. Snaha o udržení kontinuity s časy dávno minulými rezonuje celými byzantskými dějinami a velice výrazně je vyjádřena i v díle Leonova syna Konstantina VII., jehož spisy v řadě aspektů rovněž ustrnuly v době, která se výrazně lišila od éry makedonské dynastie.

---

¹⁶⁷ Pravděpodobně nejnešťastnějším takovým konzulem byl Paulus. V roce 512 musel za své jmenování zaplatit tisíc liber zlata, které si byl nucený půjčit. Protože jeho otec ale taktéž utratil velké sumy peněz při svém vlastním konzulátu v roce 463, Paulus je nemohl splatit a nakonec se obrátil s prosbou o příspěví na císaře Anastasia, který ho vyslyšel.

5. Konzulát v narativních pramenech

5.1 Narativní prameny a konzulát v celkovém kontextu

Přestože konzulát je od roku 395 nejvýrazněji zastoupen v úředních pramenech, nedá se říct, že by úplně zmizel z děl historiků a kronikářů. V jejich pracích nacházíme oporu především pro období po smrti císaře Justiniána I. Ve srovnání s předchozím, legislativně snad nejplodnějším obdobím říše, nám ale až na bezprostřední Justiniánovy nástupce chybějí dochované zákony, které by prozradily více o pohledu císařského dvora na tehdejší říši.¹⁶⁸

Narativní prameny, v nichž nacházíme informace o konzulech či konzulátu, můžeme rozdělit na dvě poměrně zřetelně oddělené skupiny. První představují díla, která jejich autoři sepsali v době, kdy byl úřad stále obsazován, ať už císaři, nebo občany. Ačkoliv i tito autoři většinou věnují konzulům pouze krátké pasáže, zmiňují se o nich ve srovnání se svými následovníky častěji a své poznámky vážou k době, kterou sami zažili. Někteří z nich – zvláště ti, kteří popisují relativně krátké období – mají i poměrně dobré povědomí o někdejší významu konzulátu a jeho vnějších atributech.¹⁶⁹ Pasáže věnované konzulům najdeme zejména u autorů, kteří příslušeli ke dvoru nebo působili v blízkosti některého z držitelů konzulátu.

5.2 Dobová historická díla

Tuto skupinu nejvýrazněji zastupují dva autoři. Z chronologického hlediska starším je Prokopios z Kaisareie, který ve svých dílech líčí dobu, kdy se blížil konec občanského konzulátu. Historikové obvykle ostře rozlišují mezi Prokopiovými klasickými díly o taženích Justiniánových generálů a sbírkou dvorských klepů známou jako *Tajná historie*. Zkoumáme-li je však podle toho, co říkají o konzulátu, žádné takové rozdělení není zapotřebí. Obraz konzulátu v nich totiž není deformován Prokopiovou představivostí, a pokud je zmíněn

---

¹⁶⁸ HALDON, John F., *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990, s. 264.

¹⁶⁹ LYDUS, Ioannes, *De Magistratibus reipublicae Romanae*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 27, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1937, s. 145.

v souvislosti s některou z údajných skandálních událostí na Justinianově dvoře, hraje pouze takovou úlohu, že Prokopiovi nestojí za to, aby upravoval jeho význam.

Prokopios se soustředil především na Belisariův konzulát v roce 535, který poznal z vlastní zkušenosti. Takto popisoval generálovo slavné uvedení do úřadu: „*Krátce nato Belisarius podle starodávných zvyků oslavil svůj triumf. Dostalo se mu té cti být vyzdvižen do úřadu konzula, a byl proto nesen nad zajatci ve svém kurulském křesle, z něhož házel obyvatelům kořist z války proti Vandalům. Díky Belisariově konzulátu si lidé odnesli stříbrné podnosy, zlaté pásy a spoustu vandalských pokladů a zdálo se, že po dlouhém období zapomnění byl úřad opět obnoven.*“¹⁷⁰ Tato pasáž ukazuje dvě velice významné skutečnosti. Tou první bylo posílení triumfálních prvků konzulátu, které se projevovalo vyzdvižením kurulského křesla a rozhazováním vojenské kořisti, jež svým rozsahem převyšovala obvyklé házení mincí, ať už zlatých, nebo stříbrných. Druhou skutečností byla klíčová úloha kurulského křesla, na které konzulové usedali již od počátku republiky. Z několika Prokopiových zmínek vyplývá, že autor mu připisoval významnou roli. Dokazuje například v místě, kde hovoří o synovi císařova bratrance Germana Justinovi, který „*dosáhl pocty konzulského křesla.*“¹⁷¹ Kurulské křeslo nabývá na ještě větším významu ve chvíli, kdy Prokopios konstatuje, že se Ioannes z Kappadokie, pretoriánský prefekt Východu, „*usadil do křesla konzulů, nad něž není v římském státě významnějšího.*“¹⁷² Poslední významnou informaci o konzulátu nám Prokopios podává v již zmíněné *Tajné historii*. Tato pasáž je mnohem delší než všechny předcházející zmínky, ale niajk nevybočuje z kontextu děl starověkých autorů. I pozdější byzantští historici se totiž snažili napodobovat své antické předchůdce, a tak obšírně líčili i zdánlivě nicotné události. Prokopiova důkladnost nám dává nahlédnout do způsobu, jakým vnímali konzulát autorovi současníci.. „*Každý rok byli z Římanů vybírání dva konzulové, jeden v Římě a druhý v Konstantinopoli. Ten, komu připadla tato pocta, musel ve prospěch státu vynaložit přes dva tisíce liber zlata. Část těchto prostředků použil z vlastních peněz, ale většinu mu poskytl císař... Od chvíle, kdy vládu nad*

---

¹⁷⁰ PROCOPIUS, *De Bellis*, ed.: Dewing, Henry B., s. 283. - „*Ολίγω δὲ ὕστερον Βελισσαρίου καὶ ὁ θρίαμβος κατὰ δὴ τὸν παλαιὸν νόμον ζυνετελέσθη. ἐς ὑπάτους γὰρ προελθόντι οἱ ζυνέπεσε φέρεσθαι τε πρὸς τῶν αἰζμαλώντων καὶ ἐν τῷ δίφρῳ ὀχουμένῳ, τῷ δήμῳ ῥίπτειν αὐτὰ δὴ ἐκεῖνα τοῦ Βανδύλων ποκέμου τὰ λάφυρα. τὰ τε γὰρ ἀργυρώματα καὶ ζώμας χρυσᾶς καὶ ἄλλον πλούτου Βανδυλικῆς πολὺ τι χρῆμα ἐκ τῆς Βελισσαρίου ὑπατείας ὁ δῆμος ἤρπασε, καὶ τι τῶν οὐκ εἰωσοθῶτων ἀνανεοῦσθαι τῷ χρόνῳ ἔδοξε.*“

¹⁷¹ Tamtéž., s. 425. - „*ὥστε καὶ ἐς τῶν ὑπάτων τὸν δίφρον οὐ πολλῶ ἔμπροσθεν ἀναβηθήκει.*“

¹⁷² Tamtéž., s. 250. - „*Καὶ ἐς τῶν ὑπάτων ἀναβηθηκότα τὸν δίφρον, οὗ μείζον εἶναι οὐδὲν ἐν γε τῇ Ρωμαίων πολιτείᾳ δοκεῖ.*“

císařstvím převzal Justinian, se ale tato jmenování neodehrávala v k tomu určeném období. Přestože [za něj] byl jmenován první konzul Římanů po dlouhé době, lidé ho brzy nespátřili ani ve snu a lidstvo zasáhla krutá chudoba, neboť císař přestal svým poddaným poskytovat to, na co byli zvyklí, a navíc je všemi způsoby okrádal o to, co jim ještě patřilo.¹⁷³ Pokud odhlédneme od emotivního závěru, uvědomíme si, že konzulský úřad v polovině 6. století pro jeho držitele skutečně znamenal především možnost upozornit na sebe rozhazováním peněz během slavnostního průvodu. Tento poznatek podporuje již dříve vyslovenou teorii, že císař Justinian si daný stav uvědomoval. To ho nejprve přimělo ke snaze omezit výdaje konzulů, odkud již vedla pouze krátká cesta k tomu, aby je úplně přestal jmenovat.

Druhým autorem, který měl s konzulátem osobní zkušenosti a věnoval mu velkou pozornost, byl Flavius Cresconius Corippus, jehož báseň *K poctě císaře Justina*¹⁷⁴, věnovaná císaři Justinu II., přináší pohled na císařský konzulát 6. století. Corippovo dílo, jehož styl je výrazně inspirovaný dílem Claudia Claudiana,¹⁷⁵ sestává ze čtyř knih. První tři popisují korunovaci císaře Justina II. a čtvrtá kniha se zabývá převzetím konzulského úřadu, do něhož panovník v roce 566 jmenoval sám sebe. Současní historikové jsou přesvědčeni, že nedokončená čtvrtá kniha byla k básni přidána později. Naznačuje to mírně odlišný styl, který čerpá z Claudianova vzoru v ještě větší míře než tři předcházející knihy.¹⁷⁶

Corippova nedokončená čtvrtá kniha dokládá, že převzetí konzulského úřadu se řídilo jasnými pravidly. Z jejího porovnání s předchozími prameny vyplývá, že autorův přesný popis se do velké míry shoduje s tím, co o konzulátu napsal Prokopios z Kaisareie. Hlavním důvodem, který podle Corippa přiměl Justina II. opět obsadit tento úřad, byla snaha získat si oblibu obyvatel hlavního města. Sám císař údajně prohlásil: „Přinesu lidu bohatství a vrátím konzulům jejich pověst, která jim byla tak dlouho upírána. Celý svět se bude radovat

¹⁷³ PROCOPIUS, *Anecdota*, s. 305. - „ὑπατοὶ Ῥωμαίων ἀνὰ πᾶν ἔτος ἐγινέσθην δύο, ἄτερος μὲν ἐν Ῥωμῇ, ὁ δὲ δὴ ἕτερος ἐν Βυζαντίῳ. ὅστις δὲ εἰς τὴν τιμὴν ἐκαλεῖτο ταύτην πλέον ἢ κεντηνάρια χρυσοῦ εἴκοσιν ἐς τὴν πολιτείαν ἀναλοῦν ἔμελλεν, ὀλίγα μὲν οἰκεῖα τὰ δὲ πλεῖστα πρὸς Βασιλέως κεκομισμένος. ταῦτά τε τὰ χρήματα ἔς τε τοὺς ἄλλους, ὧν περ ἐμνήσθην, καὶ ἐκ τοῦ ἐπὶ πλεῖστον ἐς τῶν Βίων τοὺς ἀπο ἀπορωτέρους φερόμενα καὶ διαφερόντως ἐς τοὺς ἐπὶ σκηνῆς ἅπαντα τὰ πράγματα ἐς αἰὶ τῇ πόλει ἀνίστη. ἐξ οὗ δὲ Ἰουστινιανὸς τὴν Βασιλείαν παρέλαβεν, οὐκέτι καιροῖς τοῖς καθήκουσι ταῦτα ἐπράσσετο. ἄλλοτε μὲν πολλοῦ Ῥωμαίοις ὑπατος καθίστατο χρόνον, τελευτῶντες δὲ οὐδὲ ὄναρ τὸ πρᾶγμα ἐώρων, ἐξ οὗ δὴ πενία τινὶ ἐνδελεχέστατα ἐσφίγγετο τὰ ἀνθρώπεια, τὰ μὲν εἰωθότα οὐκέτι τοῖς ὑπὲρκόοις παρεχομένου, τὰ δὲ ὑπάρχοντα τρόποις ὑπασι πανταχόθεν ἀφαιρουμένου.“

¹⁷⁴ CORIPPUS, Flavius, *In Laudem Iustini Augusti minoris*.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 12.

¹⁷⁶ CAMERON, Averil, *Continuity and Change in Sixth Century Byzantium*, s. 135.

z *Justinovy štědrosti*.¹⁷⁷ Přestože tato slova jsou výtvorem básnickovy fantazie, jasně z nich vystupuje obraz štědrého konzula, jehož ve svém díle často připomíná Prokopios z Kaisareie i řada Justinových předchůdců na císařském trůnu. Podobnou štědrost císař při převzetí konzulátu prokázal i vůči senátorům, kteří padli před Justinovo kurulské křeslo zdobené drahokamy a zlatem a zahrnovali panovníka chválou. Za to odcházeli odměněni stříbrnými mísami plnými zlata v doprovodu podobně obdarované císařské stráže.¹⁷⁸ Vnímání konzulátu jako instituce, jejímž hlavním účelem bylo obdarování občanů, vyznívá i z popisu chování obyvatel, kteří nadšeně čekali, až budou moci chytat do rukou i do šatů zlaté mince.¹⁷⁹ Pro organizované obdarování občanů vyrostla na Konstantinově fóru dřevěná tribuna, z níž mohli obyvatelé Konstantinopole sledovat konzulovo slavnostní procesí. Průvod začínal v paláci, pokračoval do katedrály Hagia Sofía, taktéž bohatě obdarované novým konzulem, a končil v hippodromu.¹⁸⁰ Na tomto místě však čtvrtá kniha končí.

Přestože podle Corippova popisu si obřad udržel řadu tradičních prvků, mezi které patřilo kurulské křeslo a liktorský doprovod nového konzula, uvedení do úřadu doprovázelo několik novinek. Nejvýznamnější bylo bezpochyby další zvýraznění triumfální povahy konzulátu. V Prokopiově popisu Belisariova procesí se dočítáme, že vojáci zvedli nového konzula nad hlavu a odnesli ho do hippodromu. Stejně probíhala i slavnost v roce 566, ale díky přesnějšímu autorovu popisu můžeme obřad sledovat ve větších detailech. Justinův konzulát se od předchozích lišil především po vizuální stránce, která zdůrazňovala císařovu výjimečnost a nadřazenost. Corippus neváhal přirovnat Justina II. ke druhému slunci, které vítězně vysvitlo na obloze vedle skutečného slunečního kotouče.¹⁸¹ Triumfální pojetí obřadu autor zdůrazňuje už pojmenováním císařova sedadla, které označuje jako „*triumfální křeslo*“.¹⁸² Z popisu je přesto jasné, že jde o kurulské křeslo. Honosný byl i císařův oděv, který tvořila purpurová *trabea* (latinský termín pro konzulární *loros*), diadém a zlaté

---

¹⁷⁷ CORIPPUS, Flavius, *In Laudem Iustini Augusti minoris*, s. 58. – „*Ditabo plebes opibus, nomenque negatum consulibus consul post tempora tanta novabo, gaudeat ut totus Iustini munere mundus.*“

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 77. – „*Protinus officiis sumam tutantibus aulam, ordinibus propriis et prisco more notatis, per scholas turmasque vocans, pia praemia gaudens praebuit, et fidos opibus ditavit alumnos pro meritis gradibusque suis.*“

¹⁷⁹ Tamtéž, s. 79.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 82.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 76. – „*Clara coruscantem lux auxerat altera lucem, cum terris gaudente polo prodibat uterque, sol radians et consul ovans.*“

¹⁸² Tamtéž, s. 80. – „*Tollitur in magnum divalis sella triumphum mille ministrorum manibus.*“

šperky.¹⁸³ Dobové prameny sice nedávají odpověď na otázku, jak byli císaři oblečení při přebírání úřadu konzula, ale starší Claudianovy panegyriky naznačují, že císaři obvykle odkládali panovnický oděv a stejně jako Justin II. si oblékali *loros*,¹⁸⁴ který náležel konzulům. Rovněž císař Leon I. nahradil v pátém roce své vlády panovnický oděv a nahradil ho konzulským, aby v něm za přítomnosti senátorů zasvětil kostel v hlavním městě.¹⁸⁵ O špercích či diadémů se však žádný z předchozích pramenů nezmiňuje. Posledními klasickými prvky, o kterých Corippus nemluví, takže pravděpodobně nebyly součástí obřadu, byly *mappa* a *sceptrum*. Ty ale společně s konzulským oděvem zůstávají hlavními atributy tohoto úřadu na konzulských mincích.

5.3 Pozdější kroniky a dějepisná díla

Druhou výraznou skupinu narativních pramenů představují díla vytvořená po jmenování posledního občanského konzula v roce 541. Nevěnují sice ucelenou pozornost konzulátu v období, kterým se zabývám v této práci, ale jisté zmínky o něm v nich přece jen nacházíme, a to v souvislosti se dvěma událostmi: založením římské republiky a jejím koncem. V dílech těchto kronikářů konzulát splýval s republikánským obdobím Říma, na jehož počátku viděli svržení králů a jmenování Lucia Iunua Bruta a Lucia Tarquinia Collatina prvními konzuly. Tento pohled můžeme najít v kronikách Konstantina Manassa,¹⁸⁶ Ioela,¹⁸⁷ Georgia Synkella,¹⁸⁸ Ioanna Malala¹⁸⁹ a Michaela Glyka,¹⁹⁰ kteří své znalosti o počátcích Říma pravděpodobně získali z dřívějších kronik a následně je převzali do svých děl, jak to ostatně dělala řada byzantských historiků. Všichni tito autoři shodně tvrdí, že vláda konzulů nad Římem skončila v době, kdy nejvyšší moc získal Gaius Iulius Caesar, ačkoliv ani jeden z nich neurčuje přesné datum či rok. Jediným pramenem, který spojuje s konzulátem

---

¹⁸³ CORIPPUS, Flavius, *In Laudem Iustini Augusti minoris*, s. 80. – „...trabea gemisque...gemmas vincebat et aurum.“

¹⁸⁴ CLAUDIANUS, Claudius, *Carmina*, s. 255.

¹⁸⁵ CEDRENIUS, Georgius, *Compendium historiarum*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 13, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1838, s. 610.

¹⁸⁶ MANASSES, Constantinus, *Compendius Chronicum*, s. 74.

¹⁸⁷ IOEL, *Chronographia Compendiaria*, s. 6.

¹⁸⁸ SYNCELLUS, Georgius, *Chronographia*, s. 450.

¹⁸⁹ MALALAS, Ioannes, *Chronographia*, s. 182.

¹⁹⁰ GLYCAS, Michael, *Chronicon*, s. 379.

prvního římského císaře Augusta, je Georgios Kodinos.¹⁹¹ Vzhledem k tomu, že tvorba tohoto autora spadá do pozdního 13. století a jeho zmínka o Augustovi je ojedinělá, dá se z ní obtížně vyvodit nějaký definitivní závěr. Proto nám zatím nezbyvá než se obrátit k nejpravděpodobnější možnosti – Kodinos své informace převzal z nějakého dřívějšího zdroje, o němž bohužel nic nevíme.

Také v dílech pozdějších historiků nacházíme řadu důležitých indicií, které nám mohou pomoci při studiu spisů jejich předchůdců. Díky nim získáváme útržkovité poznatky především o vládě císaře Justiniána I. Kronikář Georgios Kedrenos nám například poskytuje vysvětlení, proč byly Justiniánovy konzulské slavnosti tak okázalé, a zdůvodňuje císařovu extrémní štědrost touhou překonat všechny předchůdce v císařském úřadu.¹⁹² Nejvíce podobných zmínek najdeme u kronikáře Theofana, jehož dílo nám přináší informace především o konzulátech herakleiovské dynastie. Přestože Theofanovy údaje jsou velice strohé ve většině případů špatně datované, po správném časovém zařazení potvrzují, že císařové v 7. století pokračovali v tradici přebírání konzulátu na počátku své vlády. Akt jmenování císaře konzulem ovšem nemusel znamenat začátek jeho samostatné vlády, jak tomu nasvědčuje případ z roku 613 (u Theofana uváděný pod rokem 608). Tehdy byl Konstantin III. ve věku jednoho roku korunován spolucísařem a při této příležitosti také prohlášen konzulem.¹⁹³ Tento zápis je možná jednou z posledních zmínek o oficiálním uvedení císaře do konzulského úřadu, ale rozhodně představuje poslední informaci o tomto aktu v byzantských narativních pramenech. Zcela poslední zmínku můžeme najít v díle svatého Bedy Ctihodného *Církevní dějiny národa Anglů*, konkrétně v páté knize, kde autor hovoří o uložení krále Caedwally k poslednímu odpočinku. Při dataci jeho pohřbu používá indikce a roky vlády byzantských císařů, ovšem v případě Justiniána II. spojuje s obdobím císařovy vlády i jeho působení v úřadu konzula. Celá datační formule tak zní: „...*během čtvrtého roku vlády a konzulátu našeho nejzbožnějšího císaře.*“¹⁹⁴ Tato datace je v celém díle

---

¹⁹¹ CODINUS, Georgius, *Chronicon*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 15, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1839, s. 55. – „Ὁ Αὔγουστος ὁ Ὀκταβιανὸς Αὐγούστω μηνὶ ὑπάτευσε, καὶ ἐτίμησεν αὐτόν, Σεξτίλιον τὸ πρότερον λεγόμενον, ὀνομάσας Αὔγουστον.“

¹⁹² CEDRENUS, Georgius, *Compendium historiarum*, s. 642 – Dikce textu zde naznačuje, že pro Kedrena, který žil v 11. století, již pojetí konzulátu výrazně splývá s císařskou mocí.

¹⁹³ THEOFANES, *Chronographia*, s. 464. – „τῷ δ' αὐτῷ ἔτει μηνὶ Ἰανουατίῳ ἁ, ἰνδικτιῶνος ἕ, ὑπάτευσεν Κωνσταντῖνος ὁ νέος, ὁ καὶ Ἡράκλειος τοῦ Ἡρακλείου υἱός.“

¹⁹⁴ BEDA, *Historia Ecclesiastica*, s. 238. – „...imperante domno Justiniano piissimo Augusto, anno et consulatus quarto.“

unikátní, ale opět jasně ukazuje, jak se posouvalo vnímání tehdejšího konzulátu: původně samostatný úřad se definitivně změnil v pouhý aspekt císařské moci, s níž byl natrvalo spojen. O Bedově nejasném chápání hranice mezi císařskou hodností a konzulátem svědčí i jeho tvrzení, že Justinian II. vykonával konzulský úřad již čtvrtý rok po sobě a to současně s císařskou mocí. Byzantské prameny však podobnou možnost nepřipouštějí.

Na tomto místě stojí za zmínku i pasáže ze dvou dalších děl, které popisují tentýž jev – korunovace císařů 9. století (Michaela III. a Basileia I.). Dokazují, že konzulský aspekt císařské moci nebyl úplně zapomenut, ačkoliv sám úřad nebyl obsazen již přes 200 let. První z těchto dvou spisů je dílo označované souhrnně jako *Pokračovatel Theofanův*. Druhým pramenem je kronika Georgia Monacha. U obou autorů, žijících v odlišné době, se dočítáme, že nový císař, ať už šlo o Michaela III. nebo Basileia I., rozhazoval při svém nástupu mezi lid „konzulské peníze“,¹⁹⁵ které – stejně jako u konzulů z 5. a 6. století – pocházely z jeho vlastních prostředků, a nikoliv ze státní pokladny.¹⁹⁶ Toto obdarovávání davu bylo patrně natolik spojené s konzulským úřadem, že oba autoři používají termín „konzulské peníze“ i pro popis situace, kdy císař rozhazoval mince při své korunovaci. Oba prameny tedy naznačují definitivní splynutí císařské hodnosti s konzulátem.

---

¹⁹⁵ MONACHOS, Georgios, *Chronicon*, s. 824. – „συντόμως δὲ αὐτοῦ τελευτήσαντος, τῇ δὲ τοῦ διακαινησίμου προβάλλεται Μιχαὴλ Βάρδαν τὸν θεῖον αὐτοῦ Καίσαρα. ὃς ἐπὶ ἄρματος πορευθεὶς ἔδοκεν ὑπατεῖαν τῇ μέσῃ.

¹⁹⁶ CONTINUATUS, Theofanes, *Chronographia*, s. 256. – „καὶ τὰς περὶ πάντων ὁμοῦ εὐχαριστίας αὐτῶ ἀποδοῦς, ἐν τῷ ὑποστρέφειν ὑπάτευσεν, καὶ χρήματα πολλὰ, οὐκ ἐκ τῶν δημοσίων, οὐδὲ γὰρ ἦν, ἀλλ' ἐκ τῶν οἰκείων ἃ ἐκέκτητο πρότερον.“

6. Byzantské mince a konzulský obraz císaře

6.1 Charakteristika byzantské mince

Byzantské mincovnictví vycházelo ve všech ohledech z tradic, které zapustily kořeny v předcházejících staletích a navazovaly na republikánské ražby, jež daly vzniknout systému římských mincí.¹⁹⁷ Stejně jako v předcházejících obdobích vedle sebe existovaly zlaté, stříbrné a měděné mince, které dohromady tvořily byzantský peněžní systém, založený na pevně stanoveném obsahu drahého kovu v každém kusu platidla. Ačkoliv ražba stříbrných mincí začala během 5. století upadat a na jeho konci zcela zanikla,¹⁹⁸ zlaté a měděné mince se staly základními jednotkami oběhiva na několik následujících století.

Od peněžní reformy císaře Anastasia I., která se uskutečnila ve dvou fázích v letech 498, respektive 512, v říši platily dva hlavní druhy mincí. Zlaté *solidy* (v pozdějších obdobích označované jako *nomismata*) se téměř nelišily od solidů, které téměř dvě stě let předtím zavedl Konstantin I.¹⁹⁹ Reforma ale přinesla především definitivní sjednocení systému měděných mincí zvaných *nummi*, které získaly pevnou nominální hodnotu.²⁰⁰ Hlavní jednotku představoval *follis*, zastoupený mincí v hodnotě 40 *nummů*, od níž se odvozovaly mince v poloviční, čtvrtinové a osminové hodnotě *follisu*. Tento systém přetrval až do 7. století, kdy vlivem těžké krize, která postihla celou Byzanc, upadlo i říšské mincovnictví.

O nepřerušené kontinuitě byzantských mincí s římskými svědčí i jejich vizuální stránka. Bez ohledu na kov, z něhož byly raženy, nesly na líci portrét císaře, doplněný jeho titulaturou. Od 3. století můžeme na římských mincích pozorovat stále výraznější stylizaci, která se stala jedním z hlavních rysů pozdějších byzantských mincí. S tím souvisí i postupný odklon od znázorňování císaře z profilu, který se objevuje od poloviny 5. století., a přechod k jeho portrétu *en face*, který ve většině případů ztrácí konkrétní rysy tváře a naznačuje, nakolik panovnická hodnost zastínila jejího držitele.²⁰¹ Ať už byl císař vyobrazen jakkoliv, doprovázela ho oficiální titulatura, která se táhla po obvodu mince a během mnou

---

¹⁹⁷ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coinage*, s. 3.

¹⁹⁸ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 2.

¹⁹⁹ Z jedné římské libry zlata (327.25 gramů) se razilo 72 solidů.

²⁰⁰ HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins*, s. 2.

²⁰¹ Tamtéž, s. 30.

sledovaných staletí prošla jen malými změnami. Císař Theodosios II. Byl stejně jako jeho předchůdci titulován „D(ominus) N(oster) Theodosius P(ius) F(elix) AUG(ustus)“. Tato základní formule samozřejmě nebyla zcela neměnná. Například císař Leon I. vyměnil označení „P(ius) F(elix)“, které podle něj neslo příliš mnoho pohanských konotací, za neutrálnější „P(er)P(etuus)“.²⁰² Podobně se koncové „AUG(ustus)“ do konce 5. století proměnilo v „AUC“. Raziči mincí tak pravděpodobně reflektovali skutečnost, že v říši získávala dominantní pozici řečtina, pro kterou bylo písmeno „gamma“ třetí v abecedě. Ve snaze zachovat tradiční legendu se rozhodli vyjádřit toto pořadí řeckých písmen pomocí latinské abecedy, kde je třetím písmenem C. Poslední písmeno však bylo nakonec zcela odstraněno, aby nedocházelo k záměnám.²⁰³ Jak můžeme vidět na císařských titulech, mincovnictví zůstalo jednou z mála oblastí, které dlouho vzdorovaly obecnému posunu od latiny k řečtině, jemuž podlehl i císařský dvůr. Přestože se do latinských nápisů od 7. století začala vkrádat jednotlivá písmena abecedy, základní titulatura zůstala stejná a císař Konstans II. byl stále „δN CONSTANTINUS PP AU“.²⁰⁴ V této tradici pokračovali i Konstantovi nástupci. Definitivní konec latinské titulatury na byzantských mincích přišel až v 8. století, kdy na konstantinopolský trůn usedla syrská dynastie.

Kromě císařských titulů nesly byzantské mince i řadu dalších znaků, které byly přímým dědictvím antického Říma. Mezi nejvýznamnější patřila postava Victorie, personifikované bohyně vítězství, která pravidelně tvořila jeden z hlavních obrazů na rubu římských a byzantských mincí. Přestože šlo o pohanský symbol, vydržel na mincích až do vlády císaře Anastasia I., který ho začal nahrazovat obrazem anděla.²⁰⁵

Císařské portréty měly tři základní typy oděvů: konzulský *loros*, civilní *chlamys* a vojenské *paludamentum*.²⁰⁶ *Chlamys* sestával z tuniky a jednoduchého pláště sepnutého na rameni *fibulou*, na mincích často stylizovanou do podoby jednoduché kruhové spony. *Paludamentum* bylo oproti civilnímu oděvu složitější a sestávalo z hrudního pancíře, částečně zakrytého vojenským pláštěm. Obě varianty oděvu byly doplněné pokrývkami hlavy, které se vyskytovaly v různých variantách, ale většinou šlo o diadémy nebo přilby.²⁰⁷

---

²⁰² GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 39.

²⁰³ Tamtéž, s. 40.

²⁰⁴ Viz příloha B.5.

²⁰⁵ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 346.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 30.

²⁰⁷ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coinage*, s. 29.

6.2 Konzulský oděv a jeho význam

Třetí typ císařského oděvu na mincích – konzulární *loros* – má pro tuto práci nejdůležitější roli. Za předpokladu, že před sebou máme dobře zachovanou minci, je velice snadno rozpoznatelný, a ačkoliv vzdáleně připomíná oděv konzulů, jak se nám zachoval na slonovinových diptychách, vyznačuje se vysokou mírou stylizace. Zjednodušeně ho lze popsat jako dlouhý šál (pravděpodobně posázený drahými kameny) ovinutý kolem těla a překřížený na hrudníku. Dalšími nezaměnitelnými atributy císařů na konzulárních mincích jsou *mappa* (již dříve několikrát zmíněný šátek, jímž konzulové zahajovali hry) a *sceptrum*, zakončené orlem.²⁰⁸ Tyto znaky nahrazovaly tradiční *globus cruciger*, jablko s křížem na vrcholu, které ukazovalo na císařovu světovládu. První mince, které zobrazují císaře v této podobě, nacházíme za vlády bratrů Valentiniána I. a Valenta²⁰⁹ a od té doby se s nimi setkáváme téměř pravidelně až do poloviny 7. století, kdy tento oděv z mincí na jistou dobu zmizel.

Nový význam dodal konzulárním oděvu císař Justinián II., který si ho vybral jako svůj hlavní oděv na všech typech mincí.²¹⁰ Ačkoliv konzulský oděv prošel několika změnami, stále se nezpochybnitelně jednalo o konzulární *loros*, tedy dlouhou šálu, složitě ovinutou kolem císařova těla.²¹¹ Tento styl převzali i Justiniánovi nástupci.²¹² Za jejich vlád konzulární *loros* na mincích doznal dalších úprav, ale přesto na nich vydržel v řadě variant až do konce 11. století²¹³ a to i po zrušení konzulátu Leonem VI. Pevné sepětí konzulárního oděvu s císařským obrazem, které můžeme najít i v iluminacích rukopisů, jasně dokazuje, že konzulský aspekt se stal významnou, pevně zakotvenou součástí císařské moci. Dokazuje to i označení peněžních darů, které císař rozdával při průvodu městem a o nichž jsem se zmínil v předcházející kapitole.

---

²⁰⁸ HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins*, s. 66.

²⁰⁹ MAYS, Melinda – GRIERSON, Philip, *Catalogue of late Roman coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection*, Dumbarton Oaks 1992, s. 80.

²¹⁰ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 31.

²¹¹ Viz příloha B.6..

²¹² Viz příloha B.7.

²¹³ HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins*, s. 70.

Pokud bychom měli určit, na kterých typech mincí se císař jako konzul objevoval nejčastěji, pak by šlo o ty, které obíhaly říší v největším množství – tedy zlaté a měděné.²¹⁴ Zlaté mince (a medailony z nich odvozené) vypadaly velice reprezentativně a těšily se postavení všeobecně uznávaného platidla, které jejich atraktivitu ještě zvyšovalo. Kromě toho plnily i důležitou legitimizační roli. Do jaké míry je to pravda, se můžeme přesvědčit na pseudocísařských ražbách z Itálie a vizigótské Hispánie, kde se nadále razily především *tremissy* a *semissy* s podobiznami a tituly byzantských císařů. Na významnou funkci císařského obrazu ukazuje fakt, že při ražbě těchto mincí nezáleželo na tom, kdo právě seděl na konstantinopolském trůnu, ale důležitý byl sám obraz císaře a jeho tituly, které zprostředkovaně dodávaly legitimitu barbarským královstvím.²¹⁵ Měděné byzantské ražby se používaly především ve vnitřním oběhu, přirozeně v mnohem větším množství než zlaté. Rozmanitost jejich hodnot a také váha a kvalita se sice postupně snižovaly, ale přesto měděné mince stále představovaly nejčastější prostředek každodenní peněžní směny.²¹⁶

Při hodnocení významu konzulárních mincí nemůžeme pominout jejich zastoupení v celé škále mincovních obrazů a také příležitostí, k nimž byly raženy. Věrohodnou odpověď na otázku, jakou roli plnil konzulský obraz na mincích, nám mohou poskytnout pouze oficiální prameny, ale protože nejsou zachovány žádné úřední písemnosti, které by mapovaly mincovnictví tohoto období, musíme se spolehnout pouze na hmotný materiál – tedy přímo konkrétní mince. Pokud se řídíme kvantitativním hlediskem, jednoznačně nejčastěji nechával razit konzulární mince císař Theodosius II,²¹⁷ který během své čtyřicet dva roky trvající vlády převzal konzulát osmnáctkrát. Možná nás proto překvapí, že po Theodosiovi II. nacházíme nejčastěji obraz císaře v konzulárním oděvu na mincích Tiberia II., Maurikia a Foky,²¹⁸ kteří se prohlásili konzuly jen jednou, a navíc během relativně krátkého panování. Na konci 6. a na počátku 7. století, kdy vládli tito tři císaři, byl již konzulát pevně spojen s císařskou hodností. A tak přestože v úřadu konzula setrvali pouhý rok, nic jim nebránilo razit konzulární mince i nadále, po celou dobu své vlády, jako to dělal právě Fokas.²¹⁹ Žádný z těchto císařů v době nástupu na trůn nepatřil k vládnoucí dynastii – první dva si zvolili jako dědice jejich

---

²¹⁴ HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins*, s. 356. – Zcela ojedinělá stříbrná konzulární mince císaře Maurikia z roku 602 je příliš unikátní na to, aby mohla tuto teorii výrazně poopravit.

²¹⁵ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 77.

²¹⁶ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coinage*, s. 2.

²¹⁷ Tamtéž, s. 137.

²¹⁸ HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins*, s. 66.

²¹⁹ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 61.

předchůdci a třetí se dostal k vládě pomocí vojenského převratu. Vzhledem k pozitivním zkušenostem Justina II. s obnovením konzulátu je tedy možné, že císařovi následovníci v tomto úřadu spatřovali užitečný prostředek k posílení svého nároku na trůn. Tento názor můžeme podepřít dvěma důkazy. Prvním je legitimizační role, kterou plnil císařský obraz na mincích v Itálii a Hispánii. Pokud přiznáme stejnou roli i mincím na území Byzance, nalezneme odpověď na otázku, proč se konzulární mince těchto tří císařů tolik rozšířily – představovaly totiž neúčinnější prostředek propagandy, který se dostal do všech koutů říše. Protože pouhý portrét císaře by v Byzanci k tomuto účelu nestačil, bylo nutné použít takový symbol, který měl mezi lidem příznivé konotace. A tento požadavek naplňoval právě obraz císaře jako štědrého konzula.

Druhým důkazem, který může podpořit teorii o legitimizační funkci konzulárních mincí, je Herakleiovo povstání proti císaři Fokovi v roce 608, jež začalo v severoafrickém Kartágu. Herakleios starší, tehdejší africký exarcha, nechal během povstání razit mince, které ho zobrazují společně se synem a pozdějším císařem Herakleiem jako konzuly.²²⁰ Mince doprovází nápis „DN ERACI CONSVAI“.²²¹ Protože v písemných pramenech vysvětlení tohoto kroku nenalezneme, nezbyvá nám než spekulovat. Přesvědčivou hypotézu, která podporuje teorii o legitimizační úloze mincí a obrazech císaře, vyslovil Walter Kaegi. Podle něj znamenal tento krok nevyjádřené ambice usednout na císařský trůn, dovedně zaštitěné starobyrou tradicí.²²² Pro tuto teorii svědčí fakt, že konzulát byl již posledních více než šedesát let pevně spojen s císařskou hodností a že ho předcházející panovníci hojně používali na svých mincích, které byly stále v oběhu. I přes nižší kvalitu Herakleiových ražeb si tedy obyvatelé mohli udělat představu, kam až sahaly ambice exarchy a především jeho syna, které se nakonec naplnily.

---

²²⁰ Viz příloha B.8.

²²¹ GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, s. 54.

²²² KAEGI, Walter, *Heraclius: Emperor of Byzantium*, s. 42.

7. Konzulární diptychy

7.1 Charakteristika slonovinových konzulárních diptychů

Od 5. století můžeme konstatovat celkový úpadek úrovně římského umění,²²³ ale přesto se v této době zrodil unikátní druh díla, která jasně proklamovala prestiž konzulského úřadu. První dochované příklady těchto tzv. konzulárních diptychů – dvou spojených slonovinových destiček s vyobrazením konzula se všemi prvky jeho úřadu – pocházejí z počátku 5. století. Poprvé však nacházíme zmínku o podobných výrobcích už v Theodosiově zákoníku. V něm obsažený zákon císaře Theodosia I. z roku 384 konstatuje, že slonovinové diptychy si mohou nechat zhotovovat pouze konzulové.²²⁴ Můžeme proto předpokládat, že konzulové se na diptyších nechávali vyobrazovat již dříve. Svědčil by o tom – kromě výše zmíněného zákona – i jeden ze zachovaných diptychů. Jde o neporušený exemplář z konce 4. století, na kterém je zobrazený Rufius Probianus, toho roku vikář v Římě.²²⁵ Z výše uvedeného je zřejmé, že nejde o konzulární diptych v pravém slova smyslu. Probianus totiž není k tomu roku vůbec doložen jako konzul, a tak je téměř jisté, že se pouze nechal zvěčnit v konzulském oděvu. Na Probianově diptychu chybí taktéž řada dalších atributů spojovaných s konzuly, například *mappa*, *sceptrum* a kurulské křeslo. Společně s Theodosiovým zákonem nám nicméně naznačuje, že diptychy se používaly již dříve. Prvním dochovaným konzulárním diptychem tedy zůstávají dvě slonovinové destičky z roku 406, které nechal zhotovit Anicius Petronius Probus.²²⁶

7.2 Umělecká stránka diptychů

Spojení dvou destiček může svádět k úvaze, že každá zobrazovala jednoho ze dvou konzulů, ale tak tomu není. Protože každý konzul si nechával zhotovit diptychy sám pro sebe, na obou panelech byl znázorněn pouze on.²²⁷ Nemuselo však jít o stejný portrét. Například diptych Constantia III. z roku 417 zobrazuje konzula v typickém oděvu pouze na jednom

²²³ CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, s. 69.

²²⁴ *Theodosiani Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis*, s. 654. – „*Illud etiam constitutione solidamus, ut exceptis consulibus ordinariis nulli prorsus alteri auream sportulam, diptycha ex ebore dandi facultas sit.*“

²²⁵ DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen*, s. 65.

²²⁶ Viz příloha C.1. – Poněkud neobvykle zde sám sebe označuje za císařova „otroka.“

²²⁷ CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, s. 61.

z panelů, zatímco na druhém je oděný do chlamysu sepnutého fibulou.²²⁸ Obecně můžeme konstatovat, že i na těchto portrétech se výrazně podepsal „úpadek“ klasického stylu vyznačujícího se vysokou mírou realističnosti.²²⁹ Zatímco například výše zmíněný Probianův nekonzulární diptych stále nese stopy osobních rysů objednavatele, tváře na pozdějších portrétech jsou víceméně unifikované. To platí i pro diptychy, které si objednávali konzulové v 6. století za vlády císaře Anastasia I. Přestože jejich provedení je na vysoké úrovni, tváře konzula jeho doprovodu jsou zde prakticky zaměnitelné. Podobnému trendu se nevyhnuly ani císařské mince. Velice dobrým příkladem jsou diptychy Areobinda,²³⁰ Anastasia²³¹ a Magna²³² z let 506, 517 a 518. Potlačené osobní rysy konzulů způsobují, že jednotlivé diptychy lze často identifikovat pouze podle doprovodných nápisů.

Druhým významným rysem dochovaných diptychů z 6. století je postupné zmenšování portrétu konzula, jeho přesunutí do okruží a menší počet zdobných prvků na okolní ploše. Místa, která do té doby zaujímal konzulův doprovod a výjevy z konzulárních her, začaly zaplňovat jednoduché rozety, květinové motivy a kosočtverce, které obepínaly portrét toho kterého konzula.²³³ Pokud se na diptychu vyskytovaly i jiné osoby, bylo jim vyčleněno vlastní pole, často stejně velké jako pole konzulovo, jak názorně ukazuje diptych konzula Philoxena z roku 525.²³⁴ Konzul ve zmenšeném poli už nepůsobí zdaleka tak dominantně a monumentálně jako na předchozích variantách. Zjednodušené diptychy ovšem tvoří pouze část dochovaných exemplářů – první takto zjednodušený diptych patřil konzulovi Aerobindovi, který se ujal úřadu v roce 506.²³⁵ Jak jsem se již zmínil výše, Aeoribindus si však nechal zhotovit i standardní variantu svých diptychů, která si podržela dřívější zdobnost a okázalost. Celkem šest dochovaných exemplářů²³⁶ obou typů diptychů naznačuje, že obě varianty měly svůj smysl. Pokud hledáme odpověď na otázku, proč si jeden konzul nechával zhotovovat jak zdobné diptychy, tak jejich jednodušší varianty, můžeme vycházet z předpokladu, že tyto reprezentativní destičky byly určeny různě postaveným příjemcům.

---

²²⁸ DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen*, s. 2.

²²⁹ CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, s. 69.

²³⁰ DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen*, s. 9-14.

²³¹ Tamtéž, s. 20.

²³² Tamtéž, s. 22.

²³³ CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, s. 61.

²³⁴ DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen*, s. 30.

²³⁵ Tamtéž, s. 14.

²³⁶ Tamtéž, s. 14.

Okázalejší verze mohla sloužit jako dar významnějším a výše postaveným příjemcům, a jednodušší méně důležitým osobám. Pro tento předpoklad by mohla hovořit finanční náročnost výroby diptychů, jejichž vydávání nebylo povinné, ale představovalo prestižní záležitost, kterou by málokterý konzul opomenul už jen proto, že jeden z diptychů zpravidla věnoval darem císaři. Konzulové se proto logicky mohli snažit omezovat už tak vysoké náklady, které jim přinášelo převzetí úřadu, a nechávat si u řezbářů vyrobit pouze nejnútnejší počet složitých diptychů.

Posledním důležitým znakem diptychů jsou nápisy, jimiž byly doplněny, a jejich jazyk. Zde můžeme dochované diptychy opět rozdělit podle způsobu zpracování. Klasická verze, kterou nechávali konzulové zhotovovat až do jmenování posledního konzula v roce 541, nesla jméno objednavatele a konzula v poli pod horním okrajem destičky. Na stejném místě se vyskytovaly i tituly, případně čestné přídomky. Vzhledem k zaměnitelným rysům tváře jednotlivých konzulů jde o jedinou možnost, jak konzuly spolehlivě identifikovat, aniž bychom zabíhali do spekulací. Zjednodušené verze diptychů jsou opatřené rozmanitějšími formami nápisů. Ty v řadě případů zůstávají pod horním okrajem, ale posouvají se i do uvolněného prostoru kolem portrétu konzula, který byl dříve obklopený osobním doprovodem či výjevem z konzulárních her. Oficiální titul a jméno konzula jsou sice psány latinsky, ale postupem času se stále častěji setkáváme s dodatky v řečtině. Většinou jde o věnování císaři nebo senátu.²³⁷ První diptych, kde se objevuje titul i jméno konzula v řečtině, náleží do série z roku 525, kdy byl konzulem jmenován Flavius Theodorus Philoxenus.²³⁸ Tato série obsahuje několik variant diptychů, ale všechny dochované patří do „jednodušší“ skupiny. Přesto se od ní v určitých znacích odlišují. Portrét konzula je v nich posunut do horní třetiny, zatímco spodní třetinu vyplňují portréty liktorů s *fasces*. Tituly a jméno konzula jsou nyní uvedené v okruží uprostřed diptychu. V rozích destiček nacházíme i první nápisy v řečtině, které obsahují nezkrácené jméno objednavatele a jeho tituly. Další varianta Philoxenova diptychu už nese pouze řecké nápisy. Philoxenův portrét se přesunul do prostřední části a zcela nahradil latinské jméno a tituly.

Dodatky v řečtině a první náznaky překladu nápisů na diptyších poskytují důkaz, že tento jazyk získával na východním císařském dvoře a v nejvyšších kruzích stále významnější postavení už před koncem 5. století. Vzhledem k nákladnosti výroby diptychů lze logicky

---

²³⁷ CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, s. 66.

²³⁸ DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen*, s. 28-30.

předpokládat, že podarované osoby vládli řečtinou. Přestože klasické atributy (kurulské křeslo, konzulární hry, odznaky) a latinský jazyk přetrvávají i na posledních dochovaných exemplářích diptychů, nemusí to znamenat, že by slonovinové destičky byly anachronismem. Podobné prvky zůstaly na císařských mincích a vyobrazeních důležitých osob i po vytlačení latiny, aniž by bránily jejich porozumění. Platí to i pro konzulské atributy, které se objevují ve slavnostním průvodu Justina II. v roce 566, kdy přebíral konzulát, a také u pozdějších císařů. *Loros, sceptrum, mappa*, konzulární hry a liktorský doprovod mohly představovat podobné prvky, jejichž význam nezatěmňoval ani odlišný jazyk popisu. Tím méně ve vzdělaných vrstvách spojených s císařským dvorem, které se díky klasickému vzdělání orientovaly i ve složitějších reprezentativních symbolech, mezi něž patřily právě atributy konzulátu.²³⁹

---

²³⁹ OSTROGORSKY, George, *Observations on the Aristocracy in Byzantium*, in: *Dumbarton Oaks Papers* 25, 1971, s. 29.

Závěr

V předchozích kapitolách jsem se pokusil za pomoci podstatné části dobových byzantských pramenů zodpovědět otázky, které jsem si položil v úvodní kapitole. Při souhrnném pohledu je evidentní, že byzantský konzulát se z hlediska významu ocitl na sestupné tendenci. Formálně stále důležitý a prestižní úřad začaly zastiňovat další pocty, které měly podobu hodností a čestných titulů. Vzhledem k tomu, že konzulát již delší dobu nedisponoval žádnými pravomocemi, můžeme podlehnout pokušení zařadit ho do stejné kategorie jako například titul *patricia*, který ho nahradil na prvním místě v senátorské posloupnosti. Na rozdíl od patricijského titulu si ale konzulát udržoval vnější znaky úřadu, které patriciát neměl. Nejvýznamnějším z těchto prvků bylo konzulární datování, ale můžeme mezi ně zařadit i liktory s *fascēs*. Přestože se jeho držitelé mohli označovat i po konci svého konzulátu jako bývalí konzulové²⁴⁰ (což bylo obvyklé i v dobách republiky), nešlo o doživotní úřad. Patriciové nebyli na rozdíl od konzulů připomínáni v úředních listinách, pokud jim nebyly přímo adresovány. Čestný konzulát, který se navenek řídil stejnými pravidly jako patriciát, vytvořil až císař Zeno.

Přestože konzulát nepochybně ztrácel na praktickém významu, zůstal vysoce prestižní institucí, která dokázala zajistit svým nositelům přízeň mas. Jeho výjimečnost uznávali a zároveň se jí i do jisté míry obávali – pokud sami nebyli konzuly – dokonce i císařové. Proč by se jinak pokoušeli omezit povolené výdaje na konzulární hry, které se konaly na začátku roku při jmenování konzula a obracely mimořádnou pozornost obyvatel hlavního města k osobě nového nositele tohoto úřadu? Na první pohled by se mohlo zdát, že toto omezování výdajů byla malichernost, které bylo souzeno zmizet z paměti obyvatel Konstantinopole společně s koncem občanského konzulátu v roce 541. Převzetí konzulárních her Justinem II., který z nich vytvořil hlavní prvek uvedení do konzulského úřadu v roce 566, ukazuje, že poměrně dlouhá doba od jmenování posledního občanského konzula nesmazala vzpomínky na štědrost, s níž konzulové oslavovali své uvedení do úřadu. Tuto domněnku potvrzuje i označení peněz rozhazovaných císaři při nástupu na trůn. Ještě v 9. století nacházíme jasné známky, že klasický římský konzulát nevymizel z povědomí, ačkoliv jeho vnímání doznalo posun.

---

²⁴⁰ HALDON, John F., *Byzantium in the Seventh Century*, s. 165.

Císařové vnímali konzulát jako prestižní instituci, což dokázal na třech dalších příkladech. Prvním byla skutečnost, že konzulát velice často přebírali sami císařové a od poloviny 5. století se snažili za konzuly prosazovat i své rodinné příslušníky. Prestiž instituce konzulátu dokazují i případy, kdy se císař snažil jmenováním do tohoto úřadu uklidnit potenciálně nebezpečné osoby. Přestože v pozdní Římské říši a rané Byzanci existovala nepřeborná řada dvorských i správních funkcí, které mohly splnit stejnou úlohu,²⁴¹ císařové si k výše zmíněnému účelu vybírali osvědčené funkce jako vojenské velení a právě konzulát.

Druhým důležitým příkladem bylo samo obnovení konzulátu Justinem II. v roce 566. Na tuto tradici navázali všichni jeho nástupci až po Konstanta II., jehož uvádějí byzantské prameny jako posledního císaře, který formálně převzal úřad konzula. Skutečnost, že císařové spojovali usednutí na trůn s nástupem do úřadu konzula, naznačuje, že mohli mít zájem na zisku popularity, která byla spojená s touto institucí. Přinejmenším u Justina II. je tato motivace přímo doložená,²⁴² a nemáme důvod domnívat se, že u jiných císařů tomu bylo jinak. Jak ukázala kapitola věnovaná narativním pramenům, obnovení konzulátu přinášelo ještě těsnější sepětí tohoto úřadu s panovnickou mocí.

Třetím příkladem, který potvrdil významnou pozici konzulátu v císařských představách, jsou mince. Pokud by šlo panovníkům pouze o získání popularity v hlavním městě, vystačili by si s konzulárními hrami a obdarováváním občanů Konstantinopole. Konzulský oděv císařů na nejčastěji používaných typech mincí ale dává tušit, že byzantští panovníci měli zájem na tom, aby se o sepětí jejich postavení s konzulským úřadem dozvídali také obyvatelé vzdálenějších oblastí. Stejně výmluvné důkazy poskytlo i srovnání s ostatními druhy oděvů, v nichž se císaři na mincích vyskytovali – konzulární *loros* je na rozdíl od *chlamysu* a *paludamenta* spojen s jinou funkcí než rolí císaře, a přesto se vyskytuje v rovnoprávném postavení se dvěma dalšími oděvy. Když vezmeme v potaz, že v období občanského konzulátu byly mince s portrétem císaře v konzulárním oděvu raženy méně často než za císařského konzulátu, získávají tyto mince ještě více na unikátnosti. Dominantní postavení jim zajistil Justinián II., za jehož vlády se *loros* stal standardním oděvem císařů na mincích. Po výtvarné stránce se konzulský oděv – a s ním i úřad – stal jen jedním z aspektů císařské moci, byť velice významným. Přestože císařská hodnota pohltila v průběhu svého

---

²⁴¹ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 437.

²⁴² CORIPPUS, Flavius, *In Laudem Iustini Augusti minoris*, s. 4.

vývoje moc všech republikánských úřadů,²⁴³ její atributy se rozvíjely odděleně od znaků těchto úřadů. Konzulát si oproti tomu své atributy uchoval, ačkoliv skutečnou moc velice rychle ztratil.

Konzulský úřad si rovněž udržel klasické vnější znaky, které zdědil z předchozího období – typický oděv a odznaky, které během oslav převzetí konzulátu užívali i císařové. Přestože římsí a byzantští monarchové byli ve svém pojetí vladařské moci nejvýše postavenými panovníky na celém světě,²⁴⁴ nebylo jim zatěžko odložit odznaky své moci a na krátkou dobu sáhnout po attributech konzulského úřadu. Císaři tak zachovávali staletou nepsanou tradici, které se podřizovali jak první panovníci julijsko-claudijské dynastie, tak i jejich o poznání despotičtější následovníci.²⁴⁵ Jak je patrné z konzulárních diptychů, klasické vnější znaky úřadu ctíli i občanští konzulové. Na jejich vyobrazeních nacházíme pouze konzulské atributy, a to i v případě, že držitelé konzulátu působili souběžně v jiném úřadu.

Ve sledovaném období prošel konzulát pouze menšími změnami, které nijak zásadně neovlivnily jeho postavení. Obyvatelé Konstantinopole, jichž se konzulát bezprostředně dotýkal, měli stále dost důvodů k tomu, aby ho vnímali jako štědrý úřad, a císařové toho využívali. Přes omezení, jimiž panovníci konzulát zatížili, se při jmenování konzula na počátku roku stále konaly hry a držitelé úřadu stále rozhazovali peníze mezi obyvatele. Byla to právě veřejná povaha konzulátu, která císaře přiměla udržovat ho při životě i v době, kdy plnil pouze ceremoniální funkci a kdy existovala jeho čestná varianta, která císaře nic nestála. Největší změnu představovalo obnovení konzulátu Justinem II., kdy tento úřad začal vystupovat ve stále těsnějším spojení s císařskou mocí. Narativní prameny se vůbec nezmiňují o *mappě* a *sceptru*, které zůstaly zachovány na konzulárních mincích. Konzulát sice po teoretické stránce zůstal jednoročním úřadem, ale oproti předchozím staletím, kdy byli konzulové jmenováni s téměř železnou pravidelností, se značně prodloužily intervaly mezi jednotlivými jmenováními. Jejich sepětí s nástupem císaře na trůn dále posílilo dojem, že konzulát se stal pouze další stránkou panovnické moci, byť do jisté míry výsadní.

Závěrem můžeme konstatovat, že konzulát velice přesně odrážel povahu říše, v níž existoval a nakonec zanikl. Patřil ke klasickým římským institucím a tradicím, které

---

²⁴³ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 309.

²⁴⁴ TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, s. 135.

²⁴⁵ LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, s. 248.

fungovaly i po pádu Říma ve východní polovině říše a stejně jako ostatní úřady a hodnosti včetně té nejvyšší, císařské, udržoval nepřetržitou kontinuitu Byzance s její antickou předchůdkyní. Poslední řádky dějin konzulátu napsalo až období, kdy celá Byzantská říše procházela dlouhou pozvolnou proměnou ve středověký stát.²⁴⁶ Tato postupná transformace odvála i poslední zbytky konzulského úřadu a jeho dějiny se tak po dvanácti stoletích nepřetržité existence definitivně uzavřely.

---

²⁴⁶ ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, s. 62.

Seznam použitých pramenů a literatury

Prameny:

Basilicorum libri LX. Post Annibalis Fabroti curas ope codd. I, ed.: Heimbach, Gustav, Lipsiae 1833.

Codex Iustinianus: Corpus Iuris Civilis, ed.: Kruger, Paul, Berlin 1951.

Corpus Iuris Civilis. Recognoverunt Brevibusque Adnotationibus Criticis Instructi Coeptum, ed.: Kriegel, Albert – Osenbrüggen, Eduard, Leipzig 1849.

Novellae: Corpus Iuris Civilis, ed.: Schoell, Rudolf, Berlin 1959.

Theodosiani Libri XVI cum constitutionibus Sirmondianis, ed. Mommsen, Theodore, Berlin 1905,

BEDA, *Historia Ecclesiastica*, in: *Patrologia Latina* VC, ed.: Migne, Jacques Paul, Paris 1844-1864.

BURGMANN, Ludwig, *Ecloga. Das Gesetzbuch Leons III. und Konstantinos's V.*, Frankfurt am Main 1983.

CEDRENIUS, Georgius, *Compendium historiarum*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 13, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1838.

CLAUDIANUS, Claudius, *Carmina*, in: *Monumenta Historiae Germanica, Auctores Antiquissimi* X, ed.: Birt, Theodore, Berlin 1892.

CLAUDIANUS, *In Eutropium, Liber Prior*, in: *Claudius Claudianus*, ed.: Platnauer, Maurice, Cambridge 1922.

CODINUS, Georgius, *Chronicon*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 15, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1839

CONTINUATUS, Theofanes, *Chronographia*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 48, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1838.

CORIPPUS, Flavius, *In Laudem Iustini Augusti minoris*, ed.: Cameron, Averil, London 1976.

DELBRÜCK, Richard, *Die Consulardiptychen und verwandte Denkmäler*, Berlin 1929.

GLYCAS, Michael, *Chronicon*, in: *Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae* 37, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1836.

HENDY, Michael, *Catalogue of the Byzantine coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection* 1, Dumbarton Oaks 1999.

- IOEL, *Chronographia Compendiaria*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 6, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1837.
- IODANES, *Romana et Getica*, in: Monumenta Historiae Germanica, Auctores Antiquissimi V, ed.: Mommsen, Theodore, Berlin 1882.
- LYDUS, Ioannes, *De Magistratibus reipublicae Romanae*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 27, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1837
- MALALAS, Ioannes, *Chronographia* , in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 28, ed.: Dindorf, Karl Wilhelm, Bonn 1831.
- MANASSES, Constantinus, *Compendius Chronicum*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 6, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1837.
- MONACHOS, Georgios, *Chronicon*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 48, ed.: Bekker, Immanuel, Bonn 1838.
- PROCOPIUS, *Anecdota*, in: Procopius in Seven Volumes 6, ed.: Dewing, Henry B., Harvard 1926.
- PROCOPIUS, *De Bellis*, in: Procopius in Seven Volumes 1-5, ed.: Dewing, Henry B., Harvard 1926.
- SYNCELLUS, Georgius, *Chronographia*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 20, ed.: Dindorf, Karl Wilhelm, Bonn 1829.
- THEOFANES, *Chronographia*, in: Corpus Scriptorum Historiae Byzantinae 46, ed.: Classen, Johannes, Bonn 1839.

Literatura:

- BLUME, Fred H, *The Code of Justinian and its Value*, Riccobono 1938.
- BURY, John Bagnell, *A History of the Later Roman Empire (From Arcadius to Irene)*, London, 1889.
- CAPPS, Edward, *The Style of the Consular Diptychs*, in: *The Art Bulletin* 10, 1927.
- CAMERON, Averil, *Continuity and Change in Sixth Century Byzantium*, London 1981.
- CAMERON, Averil – SCHAUER, Diane, *The Last Consul and His Diptych*, in: *The Journal of Roman Studies* 72, 1982.
- GRIERSON, Philip, *Byzantine Coinage*, Dumbarton Oaks 1999.
- GRIERSON, Philip, *Byzantine Coins*, Los Angeles 1983.
- GRUMEL, Venance, *Traité d'Erudes Byzantine*, Paris 1958.
- HALDON, John F., *Byzantium in the Seventh Century: The Transformation of a Culture*, Cambridge 1990.
- JONES, Arnold Hughes Martin – MARTINDALE, John Robert, *The Prosopography of the Later Roman Empire*, Cambridge 1980.
- KAEGI, Walter, *Heraclius: Emperor of Byzantium*, Cambridge 2003.
- KAZHDAN, Alexander, *Oxford Dictionary of Byzantium*, Oxford 1991.
- LOEWENSTEIN, Karl, *The Governance of Rome*, The Hague 1973.
- MILLAR, Fergus, *A Greek Roman Empire: Power and Belief Under Theodosius II (408-450)*, Los Angeles 2007.
- OSTROGORSKY, George, *Observations on the Aristocracy in Byzantium*, in: *Dumbarton Oaks Papers* 25, 1971.
- POTTER, D. S., *The Roman Empire at Bay, AD 180-395*, Routledge 2004, s. 260.
- SCHILLER, Arthur, *Roman Law: Mechanisms of Development*, The Hague 1978.
- TREADGOLD, Warren, *A History of Byzantine State and Society*, Stanford 1997.
- WOLFF, Hans Julius, *Roman Law: An Historical Introduction*, Norman 1976.
- ZÁSTĚROVÁ, Bohumila a kol., *Dějiny Byzance*, Praha 1992.